



Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Serbia



**ПРОГРАМА ЗА ТРАНСГРАНИЧНО СЪТРУДНИЧЕСТВО INTERREG-
ИПП БЪЛГАРИЯ-СЪРБИЯ 2014-2020**

Interreg-IPA CBC Bulgaria-Serbia Programme



**„ИНТЕРПРЕТИРАНЕ НА БАЛКАНСКОТО
ФОЛКЛОРНО НАСЛЕДСТВО“**

Проект с реф. номер CB007.2.13.012

Project “Interpreting Balkan Folklore Heritage”

With ref. number CB007.2.13.012

**ПРОУЧВАНЕ НА ФОЛКЛОРНИТЕ ТАНЦИ И РИТУАЛИ
В ТРАНСГРАНИЧНАТА ЗОНА
ПЕРНИК, КЮСТЕНДИЛ - БЪЛГАРИЯ
И ОБЛАСТ НИШАВА - СЪРБИЯ**

*Research on the folklore dances and rituals in the cross-border area
Pernik, Kyustendil – Bulgaria and Nisava region - Serbia*

Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата за
трансгранично сътрудничество Interreg-ИПП България-Сърбия 2014-2020 г.
The project is co-funded by EU through the Interreg-IPA CBC Bulgaria-Serbia Programme

ПРОУЧВАНЕ НА ФОЛКЛОРНИТЕ ТАНЦИ И РИТУАЛИ В ТРАНСГРАНИЧНАТА ЗОНА ПЕРНИК - КЮСТЕНДИЛ БЪЛГАРИЯ

Фолклорната култура е най-древната култура на човешкия род. Под фолклор се разбира цялото знание и битът, които имат даден народ, предавани по устен път, т.е. предания, народните песни, музика, хора и игри, обичаи и ритуални практики. Българският фолклор е изключително богат. Основни теми в дългогодишното му развитие и утвърждаване са връзката между човека и природата, земеделието, любовта и бракът, селският бит, образът на юнака и момата.

МУЗИКАЛНИЯТ ФОЛКЛОР НА СРЕДНА ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

България е разделена на няколко етнокултурни области, всяка от които има своите особености и характерни черти по отношение на песенно-танцовия, музикален, обреден и словесен фолклор, носии.

Средна западна България се простира на юг от Стара планина и спира до Пиринския край, на югоизток се огражда от Рила планина, на запад до българо-сръбската граница, а на изток границата ѝ върви по западните Ихтимански възвишения и пресича Елин Пелинското поле. Обобщеното наименование на цялата област е Шоплук, а хората населяващи областта – шопи. Те са синоним на упоритост, твърда воля, остроумие, пресметливост и известна консервативност. Шопският край включва областите Перник, Кюстендил, София и София – град.

Шопски етнокултурен регион се дели според облеклото на бял и черен Шоплук.

Бял шоплук наричат шопите в Со-

RESEARCH ON FOLKLORE DANCES AND RITUALS IN THE CROSS-BORDER AREA PERNIK-KYUSTENDIL IN BULGARIA

Folklore culture is the most ancient culture of the human kind. Folklore means all the knowledge and way of life that one nation, transmitted orally, ie. legends, folk songs, music, people and games, customs and ritual practices. Bulgarian folklore is extremely rich. The main themes in its long-term development and establishment are the connection between man and nature, agriculture, love and marriage, rural life, the image of the hero and the maiden.

THE MUSICAL FOLKLORE OF MIDDLE WESTERN BULGARIA

Bulgaria is divided into several ethnocultural areas, each with its own specifics and characteristics in terms of song and dance, music, ritual and verbal folklore, folklore costumes.

Central Western Bulgaria stretches to the south of Stara Planina and stops to Pirin region, to the southeast it is surrounded by Rila Mountain, to the west it goes to the Bulgarian-Serbian border, and to the east its border runs along the western Ихтиман hills and crosses Elin Pelin field. The common name of the whole district is Shopluk, and the people inhabiting the district are shopi. They are a synonym of perseverance, firm will, wit, calculation and a certain conservatism. The Shopska region includes the districts of Pernik, Kyustendil, Sofia and Sofia-city.

According to the clothing, the **Shopski ethnocultural region** is divided into White and Black Shopluk. The Shopi in Sofia, Samokov

фийско, Самоковско и Ихтиманско, защото носят бели тесни гащи (беневреци); в Пернишко и Брезнишко – граовци; в Трънско - знеполци; в Нишко и Поморавието (Сърбия) – нишавци.

Черен (шарен) шоплук обхваща Кюстендилското краище и Дупнишко.

По етногеографски белег се дели на **ГОЛЯМ ШОПЛУК**, който обхваща „Полянци“, „Бурелци“, „Деркул“, „Висока“, „Палакария“, „Турлаци“, „Къцавци“, „Кекавци“, „Потуранци“, Кюстендилско краище, Шаренодрешковци и Нишавци.

МАЛЪК ШОПЛУК (Същински Шоплук) обхваща **ГРАОВО**: „Долно Граово“ с център Перник, „Горно Граово“ с център Брезник, „Мрачани“ – Радомирско, Ковачевско „Краище“, Трънско „Знеполе“, Трънско „Краище“, Земенско „Краище“, както и Царибродско – Сърбия.

I. ВИДОВЕ ПЕСНИ И МЯСТОТО ИМ В ЖИВОТА НА ЗЕМЕДЕЛСКИЯТ БЪЛГАРИН ОТ ШОПЛУКА

Традиционното пеене е индивидуално и групово (колективно), с или без инструментален съпровод. Колективното пеене се изпълнява от женски, мъжки и смесени групи и може да е едногласно и двугласно. Тук се срещат всички видове песенни функционални видове – обредни, трудови и празнични, като особено богат е хороводният песенен цикъл. Гласовитост, буен темперамент и находчивост са емблематичната специфика на шопската песен.

Двугласните песни са предимно в ритъм „рубато“ (свободно), с плавно мелодично движение, с продължително задържане на някои тонове, с малки отклонения на и под тях, и високи провиквания, най-често на интервал септима. Обикновено имат малък тонов обем кварта или квинта. Започват най-често от унисон и завършват в унисон,

and Ihtiman regions are called **White Shopluk** because men there wear tight white trousers (benevretsi); in Pernik and Breznik – Graovtsi; in Transko - Znepoltsi; in Nis and Pomoravie (Serbia) – Nishavtsi.

The Black (colorful) Shopluk covers the Kyustendil region and Dupnitsa region.

According to the ethno-geographical features it is divided into **Golyam Shopluk**, which includes Polyantsi, Bureltsi, Derkul, Visoka, Palakaria, Turlatsi, Katsavtsi, Kekavtsi, Poturantsi, Kyustendil Kraishte, Sharenodreshkovtsi and Nishavtsi.

Malak Shopluk (Real Shopluk) covers **Graovo: Dolno Graovo** with center Pernik, **Gorno Graovo** with center Breznik, **Mrachani** – Radomir, Kovachevsko **Kraishte**, **Transko Znepole**, **Transko Kraishte**, **Zemensko Kraishte**, as well as Tsaribrodsko – Serbia.

I. TYPES OF SONGS AND THEIR PLACE IN THE LIFE OF THE AGRICULTURAL BULGARIAN FROM SHOPLUK

Traditional singing is individual and group, with or without instrumental accompaniment. Group singing is performed by female, male and mixed groups and can be one-part and two-part. Here you can find all kinds of song functional types – ritual, work and holiday, and especially rich is the dance and singing cycle. Loudness, impetuous temperament and ingenuity are the emblematic specifics of the Shopska song.

The two-part songs are mostly in a rubato (free) rhythm, with a smooth melodic movement, with a long retention of some tones, with small deviations on and under them, and high shouts, mostly at the interval of a seventh. They usually have a small note volume of a quart or fifth. They start most often in unison and end in unison, richly ornamented with the specific

като са богато орнаментирани с характерния вокален похват „тресене“. Тези песни обикновено се изпълняват от три певици - една пее мелодията (първи глас) и две придружават с втори глас, мъже рядко пеят двуглас. Певицата, която пее основната мелодия „кара“ и оттук и названието ѝ „карачка“, а тези, които държат втори глас, който „лежи“ (наричан още „исо“), помагат и се наричат „помагачки“. Двата гласа образуват интервал „секунда“ и затова звучат открито, остро, рязко.

Календарно-обредни песни са кратки, изпълнявани с чувства и наситени с много образи, например „Стани нине, господине“, „Ой, Ладо, Ладо“, или такива, които са благословия или подкана за даряване „Що по небе дребни звезди“. Групира се около земеделския календар и годишните времена, като обхващат обреди, предназначени да подготвят и осигурят по-богата и по-добра реколтата и нейното прибиране.

В зимният календарен цикъл, най-характерни са песните, свързани с **Васильовденският обичай**, познат като „Топене на пръстени“. Извършва се на 13 и 14 януари от мома Василия. Тя обхожда селото и събира пръстените, а ги вади и нарича на утрото на друг ден. Песните са хороводни в размер 2/4 и 9/8 с мелодии, характерни в локален стил – ограничен тонов обем, проста мелодия и орнаментика, и не много богат и разнообразен ритъм: „Излязла е Василия“, „Бръкни моме, извади пръстен“.

Моминският празник „Лазаруване“. Изпълняват се песни-пожелания за отделните членове на семейството и песни за из път от къща до къща. Характерни са с ограничен брой мелодии, едногласно или двугласно, с тонов обем от два, три тона: „Ой, Лазаре, Лазаре“; „Лаленце се люлее“.

Видовденски песни. Сресу деня на

vocal technique of “shaking”. These songs are usually performed by three singers – a soprano sings the melody (first part) and two keep the second part, men rarely sing in two parts. The soprano, who sings the main melody “kara (lead)” and hence her name is “karachka (leader)”, and those who keep the second part, which “lies” (also called “iso”), help and are called “helpers”.

The two parts form an interval of a second and thus sound open, sharp, abrupt.

Calendar-ritual songs are short, full of emotions and a lot of images, such as “Get up now, sir”, “Oh, Lado, Lado”, or those that are a blessing or an invitation to donate “As many little stars in the sky”. They are grouped around the agricultural calendar and the seasons, covering rituals designed to prepare and ensure a richer and better harvest.

In the winter calendar, the most popular are the songs related to the custom of **Vasiliov Day**, known as “Immersing the Rings”. It is performed on 13th January by the maiden Vasilia when she walks around the village and collects the rings, and takes them out and calls them the next morning. The songs are round dances in sizes 2/4 and 9/8 with melodies, typical for the locals – limited tonal volume, simple melody and ornamentation, and not very rich and varied rhythm: “Maiden Vasilia has come out”, “Stir, maiden, take out a ring”.

The maiden holiday “Lazaruvane”. Songs of wishes for the individual members of the family and songs for the journey from house to house are performed. They have a limited number of melodies, one-part or two-parts, with a tonal volume of two, three tones: “Oh, Lazarus, Lazarus”, “A tulip is swaying”.

Vidovden songs. Before Vidovden,

Видовден жените и девойките от Брезник и селата излизали в ранни зори, за да събират водата, която се задържала при дъжд в чашките на листата на растението вида луганка. Младите момичета изнасяли дрехи от чеиза си и ги простирали по оградата, за да се огреят от слънцето и да се видят от момците и съседите.

Сватбените песни са изключително изразителни и поетични, и изразяват най-съкровените чувства на младата невеста, на младоженята, на техните родители и близки: „Щип, девойкьо, щипци ли си брала“, „Бричи ми се млади младоженя“, „Плете ми се гиздава девокия“. Те са с несложни, двуредични мелодии, едногласни или двугласни, най-често безмензурни, в смесени тактове или в петвременни метруми.

Жътварските песни са двугласни или едногласни. Отличават се с бавно движение, върху един стих с повторение на някоя негова част. Обикновено започват с кратък встъпителен възглас или провикване на един вокал – е-е-е, и-и-и или междуметието – хе, бре. Едногласните песни се пеят „по сама“, т.е. солово пеене, вклч. и когато две певици се редуват и пеят антифонно: „Бел ми градо, що се не белееш“, „Девойкия е руси коси плела“. Двугласните се наричат „на глас“ или „на извик“.

Седенкарските песни биват: песни-покани: „Сбирайте се, моми на седенкя“, и за разотиване: „Седе седенкя, що седе, па пойде да се разтура“. Хумористичните песни и припявките са съществена част от седенкарския цикъл. Припявката е подобна на скоропоговорка: „Два са млади залюбия“, „Седенкя се кладе“. Двугласните песни са в бавно или умерено бързо ритмично движение. Мелодията на първия глас е изградена от секундови ходове, рядко прекъсвани от терцов или квартов скок. Вторият глас

women and girls from Breznik and nearby villages went out at dawn to collect the water, retained after rain in the cups of the leaves of the plant Luganka. Young girls took clothes out of their chests and hung them on the fence to bask in the sun and be seen by the boys and the neighbours.

Wedding songs are extremely expressive and poetic, they show the most intimate feelings of the young bride, the groom, their parents and relatives: “Pinch, you maiden, did you collect pinches”, “A young groom is being sheared”, “A beautiful maiden is wreathing a braid”. They have simple, two-line melodies, one-part or two-parts, most often unmeasured, in mixed beats or in five-time meters.

Harvest songs are two-part or one-part. They are with a slow movement, on a verse with a repetition of some words. They usually start with a short introductory exclamation or shout of a vocal “E-e-e, i-i-i” or the interjection “Heh, bre”. The one-part songs are sung “by herself”, ie. solo singing, even if the two singers take turns singing antiphonally: “My white city, why aren’t you white”, “The girl wreathed her fair hair”. The two-part songs are called “aloud” or “outloud”.

Sitting (sedenkarski) songs are invitation songs “Come together, girls, at the sitting”, and to go home: “The sitting had been sitting and finally broke up”. Humorous songs and choruses are an essential part of this cycle. The chorus is similar to tongue-twisters: “Two youths fell in love”, “The sitting is gathering”. The two-part songs are in slow or moderately fast rhythmic movement. The melody of the first part is made up of seconds of movement, rarely interrupted by a third or quarter jump. The second part keeps “bourdon”, with a

държи „бурдон“, с движение на тоничен и подтоничен тон.

Песенната **епическа (Кралимарковска)** традиция се среща най-вече в Граово (Пернишко, Брезнишко, Радомирско) и в западната половина на Софийско и Сливнишко. Мелодиите са предимно речитативна рецитация, акцентът пада върху словесното съдържание, докато в мелодията се наблюдава стереотипно низходящо интонационно движение с елемент на импровизация. Типични за тях са встъпленията на вокал „а-а-а“, „е-е-е“, „о-о-о“, „и-и-и“ и пр., съпроводът от музикален инструмент (най-често гъдулка), с характерна заключителната орнаментирана мелодийна редица: „Море запали се Янина планина“.

Траурни песни (погребални и поменни оплаквания) – песни за покойници с елементи на оплакване, но не задължително. Често се канят да оплакват жени (в нероднински връзки), поради качествата им на добри оплаквачки – те са утвърдени в общността и присъствието им на всяко погребение „задава“ звученето на оплакванията, като в деня на смъртта те са с най-голяма амплитуда.

Обредни хорá на песен са свързани с предпазване от зли сили и осигуряване на плодородие на земята, за здраве на хората и отглежданите животни. Те са с моноритмичен характер. Хорото има специфична структура: на танеца се залавят три „игреорки“, до тях три певици, следват захванати още три „игреорки“, след което се залавят втора група певици и опашката завършва отново с „игреорки“. На танеца и опашката са се залавяли най-изкусните танцьори. В т.нар. класическа традиционна българска култура **пеенето на хоро** е женска дейност. В повечето случаи това са обредни хорá, на които мъже не участват.

movement of tonic and undertone tone.

The epic song (Kralimarko's) tradition is found mostly in Graovo (Pernik, Breznik, Radomir) and in the western part of Sofia and Slivnitsa. The melodies are mostly recitative recitation, the emphasis is on the verbal content, while in the melody there is a stereotypical downward intonation movement with improvisational elements. Typical introductions are the vocals “a-a-a”, “e-e-e”, “o-o-o”, “i-i-i”, etc., and an accompanying musical instrument (usually fiddle) with a specific closing ornamented melodic line: “Oh, Yanina mountain was set up on fire”.

Mourning songs (funeral and commemorative tributes) – songs for the dead with elements of sobbing, but not necessarily. Women are often invited to sing (no relatives) because of their skills as mourners – they are recognized in the community and their presence at each funeral “leads” the sounding of the mourning, which on the day of death has the highest amplitude.

The ritual round dances on songs are associated with the protection from evil spirits and ensuring fertility of earth, for the health of humans and livestock. They are monorhythmic. The round dance has a specific structure: three “dancers” lead the dance, then three singers, then three more “dancers”, then a second group of singers joins and the tail ends up again with “dancers”.

The most skilled dancers take the lead and the tail. In the so-called classical traditional Bulgarian culture **horo singing** is only a female activity. In most cases, these are ritual round dances where men cannot participate.

There are two types of **holiday round**

Има два типа **празнично хоро**. Първо, обвързано с календарния празник, при което обредната група на момите "открива" с обредни хорá на песен, посветени на деня като например на Великден, на Гергьовден и пр. и след това с часове се играят хората от селския местен репертоар. Второ, празнично хоро, на което се изпълнява само местния репертоар от необредни хорá. Втория тип хорá и игри е характерен освен за празничното хоро, свързано с календарен празник, и за хорото, изпълнявано всяка неделя. Хорáта на песен са обикновено женски в затворен кръг. В Шоплука мъжете са играли в началото и в края на хороводната верига, а жените са се налавяли в средата, през кърпа, за да нямат пряк допир с мъжете.

II. ТРАДИЦИОННИ МУЗИКАЛНИ ИНСТРУМЕНТИ

Едни от най-разпространените традиционни музикални инструменти в Шоплука са дудук, троянка, двоянка, пищялка, свирка (овчарска свирка), цафара, окарина, бръмбазък ("бръмчило", „дръндар“, „комар“), кавал, гъдулка (кемене, укемене), гусла, гайда и тъпан.

III. ТРАДИЦИОННИ ХОРÁ В ШОПЛУКА

Танцът е игра, движение на тялото, главно на краката, под определен ритъм, при съпровод на музика или песен. В миналото чрез танца хората давали изява на вътрешното си състояние, чрез танци си „осигурявали“ добър лов или победа в предстоящо сражение, пак чрез танца приемали юношите и девойките в групата на възрастните, чрез танца пропъждали болестите, давали израз на радостта и мъката си.

Времето прекарано на селския мегдан в неделни и празнични дни било една от най-често употребяваните форми на

dances. First are related to the calendar holidays, when the ritual group of maidens "starts" with ritual round dances on songs, dedicated to the day, such as Easter, St. George's Day, etc., and then round dances from the local repertoire are danced for hours. Second, a holiday round dance, when only the local repertoire of non-ritual dances is performed. The second type of dances and games is typical not only for the holiday dance associated with a calendar holiday, but also for the dance performed every Sunday.

The round dances on songs are usually female and in a closed circle. In Shopluka, the men used to dance at the beginning and end of the dancing line, and the women danced in the middle, through a handkerchief, not to touch the men directly.

II. TRADITIONAL MUSICAL INSTRUMENTS

Some of the most common traditional musical instruments in Shopluka are duduk, troyanka, dvoyanka, tweeter, whistle (shepherd's whistle), tsafara, ocarina, brumbazuk ("buzzer", "drundar", "mosquito"), flute, fiddle (kemene, ukemene), gusla, bagpipe and frame drum (tupan).

III. TRADITIONAL ROUND DANCES IN SHOPLUKA

A dance is a game, a movement of the body, mainly of the legs, to a certain rhythm, accompanied by music or song. In the past, through dance people showed their inner state, through dance they "granted" a good hunt or victory in an upcoming battle, again through dance they admitted boys and girls in the group of adults, through dance they drove away diseases, gave expression to their joy and sorrow.

The time spent on the village square on Sundays and holidays was one of the most common forms of communication between

комуникация между хората, посредством музиката и хорото. В зависимост от броя на изпълнителите, подреждането им, начина на залавянето и организацията при играта народните хорà и игри могат да се групират на: хорà, леси, групови и индивидуални хорà, а в зависимост от състава на изпълнителите: смесени, мъжки и женски.

В зависимост от външната форма се различават водени (отворени) и склучени (затворени) хорà и леси.

Общо схващане за шопските хорà е, че те са буйни и динамични.

По-спокойни са хоратà на песен, които все още се играят от по-възрастните жени повече в Софийско, Пернишко, Самоковско и Дупнишко.



сн. 1

Хоратà и ръчениците им, сравнени с изпълнението у другите групи, се отличават с повишена бързина и енергичност, която мъжете-играчи изразяват речитативно в различни моменти на играта, като: „ха сега“, „дзидзай, нане“, „дръж се, земьо“ и т.н.

Хорà „за пояс“, „селското“, „на два танеца“ се играят навсякъде. Мелодиите им са в размер 2/4. Хоратà на песен са според първите думи на песента. По време на изпълнение на хоратà (смесени и мъжки), често са придружавани от мъжествено и енергично провикване „ха-а-а“, „и-и-и“, с ръмжене, речитативи „Айде мачка на сланина“, „Ръгни ножо у тупано“ и др., с което се подчертават характерни

people, through music and dance. Depending on the number of performers, their arrangement, the way of catching and the organization, the folk round dances and games can be grouped into round dances, lessas (crossed grip of the hands on the belts) and group and individual round dances.

Depending on the composition of the performers: mixed, male and female. Depending on the external shape, there are guided (open) and closed round dances and lessas.

The general perception of the Shopi people is that they are temperamental and dynamic. Round dances are calmer, and they are still played by older women more

often in Sofia, Pernik, Samokov and Dupnitsa regions.

Their round and rachenitsa dances, compared to the performance of the other groups, are faster and with more energy, which the male players express recitatively at different moments of the dance, such as: “Hah sega”, “Dzidzai, nane”, “Druz se, zemio”, etc.

Round dances such as “za pojias (on belt)”, “selskoto (village)”, “dva tanetsa (two dances)” are played everywhere. Their melodies are 2/4 in size. The round dances on songs are named after the first words of the song. During the performance of the dances (mixed and male), they are often accompanied by masculine and energetic shoutings “Ha-a-ah”, “I-i-i-I”, with a snarl, recitatives “Ajde machka na slanina (c'mon

танцови движения или сложни комбинации. Между най-често играните хорà са: „Селската“, „Цоне, мило чедо“, „Чубричанче ле“, „Йове“ – характерно само за тази област.

Много характерни, стилни, бързи и емоционални за малкия Шоплук са и хороводните „Четворно хоро“ – 7/8а и „Ръченица“ – 7/8б такт, които може да се играят от един изпълнител мъж или жена, но най-често от двама изпълнители, на една мелодия, общоприета за всички селища в Граовско. Най-много са се изпълнявали по сватби, по общоселски събори и тържества на семейни празници и седенки като „къщенска ръченица“ и едва към началото на ХХ век навлиза в кръчмите. Играта им в такива случаи има характер на танцово съревнование, при което всеки се стреми да надиграе другия, както с лекотата си на изпълняваните движения и фигури, така също и с издръжливостта си. На места се среща и в съпровод на песен. Самата „ръченица“ на места се нарича „Разминушка“, „Пешачката“ в Кюстендилско и се изпълнява от четири жени, които играят две по две, една срещу друга и се разминават.

Софийски регион: Движенията са също много разнообразни – варират от много ситни или ниски до много широки или високи. Характерен белег са високите и подскочни движения, с което се цели проява на силата, мъжеството и войнствеността на шопа. Мъжете често играят леко приклекли, приведени малко напред. Хорàта се отличават с голямо разнообразие на танцови елементи, движения и фигури, ритми и музика, контрастна динамика, бързи темпа, лекота на играта.

В Граовския район наред с бавните „ходени“ хорà на песен, несинхронизирани по отношение на метроритмиката на

cat on bacon), „Rugni nozho u tupano (Prod the knife in the drum)“, etc., which emphasizes typical dance movements or sophisticated patterns. Among the most frequently played dances are: „selskoto (village)“, „Tsone, milo chedo (Tsone, dear child)“, „Chubrighanche le“, „Jove“ – typical only for this area.

Very typical, stylish, fast and emotional for the little Shopluk are the round dances „Chetvorno (Quadruplicate) Dance“ - 7/8a and „Rachenitsa“ - 7/8b beat, which can be played by a male or female performer, but most often by two performers, on one melody, common for all villages in Graovsko. They were mostly performed at weddings, village fairs and celebrations of family holidays and gatherings like „house rachenitsa“, and only in the early twentieth century they entered the pubs as well. Their dance in such cases has the nature of a dance competition, and every dancer competes to outdance the other, both with the ease of movement and patterns, as well as with their endurance. In some places it is also accompanied by a song. The „rachenitsa“ itself is called „Razminushka (Changing places)“, „Peshachkata (Walking dance)“ in Kyustendil region and is performed by four women who play in pairs, against each other and change places.

Sofia region. The movements are also very diverse – they vary from very fine or low, to very wide or high. Quite typical are the high and bouncy movements, which aim to demonstrate the strength, manhood and militancy of the Shopi. Men often dance slightly squatted, leaning slightly forward. Round dances are characterized by a great variety of dance elements, movements and patterns, rhythms and music, contrasting dynamics, fast beats, ease of the dance.

In Graovo region, along with the slow „walking“ round dances on songs, out of sync with the metrorhythmics of the music

музиката и стъпките в самото хоро, съществуват скокливи и темпераментни (буйни) хорá, при които хороиграчите играят със ситни стъпки, с малко отделяне на краката от земята и с често „натрисане“ в рамената. Използва се още полукръг, витообразно хоро (охлюв) и права редица. В началото на хорото, наречено „танец“ и в края, наречен „кълчок“, обикновено се залавят най-изкусните играчи, които се стремят да придадат особен колорит на хорото. Докато хороводецът на танеца изкусно води хорото, заловилите се на кълчока се стремят да се налудуват, като рязко навиват и развиват опашката. След това играта става много ситна и почти на място със сложни и ефектни движения. Много от смесените хорà са развити „на две страни“ – игра вдясно и вляво. Особено при мъжките хорá е характерна приклепна играта с леко издаден таз назад (напр. „Дивотинско мъжко хоро“); с игра на място, а при разгръщане на хорото играят напред и назад, като мъжете „набиват“ или изпълняват отделни танцови движения по команда: „влáчи“, „сèчи“, „грáди“, „фърли“, „пригреби“, „аш“ и много други. Навремето се е спазвала строга йерархия в подреждането на хорото. След водача на хорото са се хващали момите и ергените, на които им предстои женитба през годината, после омъжените жени, възрастните, а при по-леките хорà накрая се хващали и децата, за да се учат. Образуваха се големи мегдански хорà със съпровод на гайда, гъдулка, кавал, свирки (двойнка, пищялка, окарина) и тъпан. При водените хорà един „води“ хорото, а друг го „кърши“ или се получава едно увиване и разгръщане на хороводната редица.

Хорáта, които се играят тук са:

„Смесено селско“/„Граовско хоро“ – 2/4, най-популярно смесено хоро в Граовски регион. Играе се с хват „на леса“, за пояс,

and the steps in the dance itself, there are jumpy and temperamental dances where the players dance with fine steps, feet just off the ground and with frequent “shake” the shoulders. A semicircle, a twisted horo (snail) and a straight line are also used. At the beginning of the dance, called “tanets (dance)” and at the end, called “kulchok (grind)”, usually the most skillful players are lined, who give a special atmosphere of the dance. While the head of the dance skillfully leads the tanets, those caught on the kulchok try to lark, abruptly winding and unwinding the tail. Then the dancing becomes very fine and almost in place with sophisticated and impressive movements. A lot of the mixed round dances are developed “in two directions” – to the right and to the left. Especially in male dances, a squatting technique with a slightly protruding pelvis backwards is typical (eg “Divotino male dance horo”); with dancing on the spot, and when the dance unfolds they dance back and forth, as the men “stomp” or perform special dance movements on command: “vláchi (drag)”, “sèchi (cut)”, “grádi (build)”, “furl (hurl)”, “prigrébi (grab)”, “Ash” and many others. In the past, a strict hierarchy was observed in the arrangement of the dance. After the leader of the horo, the maidens and bachelors, who are about to get married during the year, joined, then the married women, the seniors, and in the simpler dances the kids were allowed to participate to learn. So large round dances were formed in the square, accompanied by bagpipes, fiddles, flutes, whistles (dvoianka, whistle, ocarina) and tupan. In guided horos, one person “leads” the dance and another “breaks” it so there is a twisting and unfolding of the dance line.

The most popular horos in Graovo are:

“Mixed village/Graovsko horo” – 2/4, the most popular mixed one in the region. It is danced with a grab “on lessa”, on the

в полукръг с придвижване обратно на часовниковата стрелка (вдясно), като се връща и вляво. Някои от движенията се изпълняват напред и назад. Майсторите хороиграчи – хороводеца и кълчока – изпълняват хорото с много пружинки, с ниски, отривисти движения, с натрисане в рамената и с много вътрешен заряд.

Мъжки хорá – 2/4 , играят се с команди, хват „на леса“, за пояс. Изпълняват се в леко приседнало положение, със силно натрисане в раменете.

Носят името на селището си: „Дивотинско хоро“, „Бучинско хоро“, „Старо Кладнишко хоро“, „Зидарско хоро“, „Калкашко хоро“, „Витановско хоро“, „Вискярско хоро“, „Сèчи, кóпай“ – младежко хоро, „Старо Брезнишко хоро“, „Садовичко хоро“, „Трънско мъжко хоро“ и т.н.



сн. 2

Женски хорá на песен – 2/4, изпълняват се с хват „на леса“, за пояс, в полукръг: „Завърти óро, Гълъбо“, „Дума ми Лило гайдара“, „Рипна маца“ – 9/16, „Пиперевка“ -11/16 и др.

Смесени хорá – 7/8 , играят се в полукръг, хват „на леса“, за пояс в полукраг, наситени с много стилни и динамични движения: „Бера“, „Лиле, Лиле“ – 9/8, „Соборджийско хоро“, „Кукунешко“ и „Пешачката“ – 2/4; хорá с хват за ръце долу: „Ой, ти, Маро“, „Кукуригу“, „Йове“ – 7/16 +11/16, „Петрунино хоро“ 12/16, „Туп-тан, туп-тан“ – 5/8.

„Цоне, мило чедо /“Петрунка“ – 13/16 – играе се „по саме“ или от група мъже, наредени в кръг един зад друг, без да

belt, in a semicircle and moves counter-clockwise (to the right) and then back to the left. Some of the movements are performed forward or backward. The masters of the dance – the tanets and the kulchok – dance with a lot of springs, with low, sharp movements, with shakes in the shoulders and huge internal temperament.

Male round dances – 2/4, they are danced on commands, the grip is “on lessa”, on belt. They are performed in slightly squatting position, with prominent shakes in the shoulders. They are called after the names of their villages: “Divotinsko horo”, “Buchinsko horo”, “Staro Kladnishko horo”, “Zidarsko horo”, “Kalkashko horo”, “Vitanovsko horo”, “Viskiarsko horo”, “Sèchi, kópai” – youth horo, “Staro Breznishko horo”, “Sadovichko horo”, “Trunsko male horo”, etc.

Female round dances on songs – 2/4, they are danced with grip “on lessa”, on belt, in semicircle: “Turn round the dance, Birdy”, “Lilo the bagpiper tells me”, “The pussycat jumped” – 9/16, “Pepper’s” -11/16, etc.

Mixed round dances – 7/8 , they are danced in semicircle, grip “on lessa”, on belt, full of stylish and dynamic movements: “Bera”, “Lile, Lile” – 9/8, “Sobordzhiisko óro”, “Kukunesh” and “Walking dance” – 2/4; round dances with grip of the hands down: “Hey, you, Maro”, “Kukurigu”, “Jove” – 7/16 +11/16, “Petrunino horo” – 12/16, “Thump-tan, thump-tan” – 5/8.

“Tsone, dear child”/ “Petrunka” – 13/16 – it is danced “by yourself” or by a group of men, lined in a semicircle one behind another, with-

се залавят, като слагат ръце на кръста. Играят с кърпа в ръка или смесено с хват „на леса“, за пояс.

„Тупан ми тупа“ – 7/16, трънско смесено мегданско хоро с хват „на леса“, за пояс.

„Цъфти, цъфти, ружо“/„Кукуньеш“ – 2/4 – трънско мегданско смесено хоро с хват „на леса“, за пояс.

В Кюстендилски регион танцовият фолклор е нещо средно между граовските и софийските хорá. Женските хорá се играят на песен, в умерено, дори бавно темпо, често съпроводени с музикален инструмент „Тройчето“. Движенията се отличават с много ниски стъпки, придружени с малки пружинки. Хорáта най-често се играят в полукръг, а „Ръченицата“ поединично. Хват за длани, ръце долу, се среща при ограничен брой хорá: „Черешчица род родила“, „Здравче, венче“, „Кукунешко“, и др.

Основното движение „шопска“ при мъжките хорá се изпълнява с малки пружинки и много ниска игра с активно участие на цялото тяло, за разлика от едрото и подчертано изпълнение на движението в Софийско, или ситното насечено със засичане „граовка“ в Граово. Движенията се редуват по команди, подавани от водача на хорото. Тук хорáта се развиват в полукръг или права редица – „Касапско хоро“, „Копче“, „Селското“. Някои хорá и игри, като „Цоне, мило чедо“ и „Ръченицата“, наричана в този край „Пешачката“, се играят поединично, други с „хват за леса“ или хват за длани ръце долу. Най-популярни хора, са:

„Кюстендилска осморка“ („Ръченица“ / „Пешачката“) – 7/16, много популярно мегданско хоро с хват „на леса“, за пояс, играе се и „по саме“ с ръце на кръста по няколко души, като, разминавайки се,

out touching, with hands on their waists. They dance with a handkerchiefs in their hands or mixed with grip on lessa or on belt.

„A drum is banging“ – 7/16, mixed square dance from Trun with a grip on lessa or on belt.

„Bloom, bloom, you rose mallow“/„Kukunesh“ – 2/4 – mixed square dance from Trun with a grip on lessa or on belt.

In the Kyustendil region, the dance folklore falls between the Graovo and Sofia round dances. Female round dances are performed on songs, at a moderate, even slow tempo, often accompanied by the musical instrument „Troycheto“. The movements are with very low steps, accompanied by small springs. Dances are most often performed in a semicircle, but „Rachenitsa“ is danced individually. Hand grip, hands down, found in a limited number of round dances: „Cherry tree borne cherry fruit“, „Geranium, wreath“, „Kukunesh“, and others.

The main „Shopska“ movement in male round dances is performed with small springs and very low dance with the active involvement of the whole body, in contrast to the wide and emphasized performance of the movement in Sofia region, or the finely chopped and cut „graovka“ movement in Graovo. The movements change on commands given by the leader of the dance. Here the round dances are performed in a semicircle or a straight line – „Butcher’s dance“, „Button“, „Selskoto“. Some of the dances and games, such as „Tsone, dear child“ and „Rachenitsa“, called „The Walking dance“ in this area, are danced individually, and others are danced with „a grip on lessa“ or grip on the palms with hands down. The most popular round dances are:

„Kyustendil Eight“ („Rachenitsa“/„The Walking dance“) - 7/16, a very popular village square dance with a grip „on lessa“, or on belt, it is also danced by several people but „by yourself“ with hands on the waist, and while

срещуположните изпълнители си сменят местата по желание.

„Багрenska ръченица“ – 7/16, женска ръченица „на леса“, за пояс, с бързи придвижвания напред и назад.

„Тройче“ – 2/4, женско хоро „на леса“, за пояс, което се играе в полукръг. Има и мъжки „тройчета“, с по-силни и сложни движения.

„Копче“/„Осморката“ – 7/16, играе се на празници и сватби само от мъже по команди „Плети“, „Свий“, „Фърли“, „Прибегни“, подавани от най-добрия играч.

„Селско за пояс“ („Жиленско“, „Палатовско“) – 2/4, празнично смесено хоро с хват „на леса“ в полукръг. Една група от мъже играе на „извода“ (началото на хорото), а втората на опашката, жените са в средата. Играе се по команди: „Ситното“, „Заложи“, „Изхвърли“, „Набий“. При бавно темпо опашката играе вихрено, а изводът леко, при бързо темпо изводът играе бързо и се придвижва повече, а опашката леко и на место.

„Ситно мъжко“ – 7/8, играе се само от мъже по команди в приклекнало положение с пружинки и по-ниски танцови движения. Може да се играе и в такт 2/4.

IV. ПРАЗНИЦИ И ОБИЧАИ

Народните обичаи, празници, традиционни селски събори и свързаните с тях хора и игри, са свързани с годишните сезони, и преди всичко с народния стопански календар. Определен обред съпътства отделните етапи от живота на човека – раждане, детството, юношеството, женитбата, старини и смърт. Много от празниците са придружени от специални обредни действия и песни с пожелания и заклинания. Днес те продължават да се

changing place, the opposite dancers can swap at will.

“Bagrenska rachenitsa” – 7/16, female rachenitsa “grip on lessa”, or on belt, with fast movements forward and backward.

“Troyche” – 2/4, female round dance “grip on lessa”, or on belt, which is performed in a semicircle. There are also male “troyche”, with stronger and more sophisticated movements.

“Button”/“The Eight” – 7/16, it is danced at celebrations and weddings but only by men on commands “Pleti (knit)”, “Sviy (fold)”, “Furli (throw)”, “Pribegni (run)”, given by the best dancer.

“Village dance on belt” (“Zhilensko”, “Palatovsko”) – 2/4, holiday mixed round dance with a grip on lessa in a semicircle. One group of men dances at the “izvoda” (the beginning of the dance), the second one dances in the tail, and women are in the middle. It is danced on commands: “Sitno (fine)”, “Záložhi (set)”, “Izhvurli (throw out)”, “Nábiy (emphasize)”. When at a slow tempo, the tail dances vertically, and the izvod – lightly, while at a fast tempo the izvod dances fast and moves farther, and the tail dances lightly and on the spot.

“Sitno (fine) male horo” – 7/8, it is dance only by men and on commands in a squatting position with springs and lower dance movements. It can also be performed in 2/4 time.

IV. HOLIDAYS AND CUSTOMS

Folk customs, holidays, traditional village fairs and their respective round dances and games are associated with the seasons, and above all with the national agricultural calendar. A certain rite accompanies the different stages of human life – birth, childhood, adolescence, marriage, old age and death. Many of the holidays are accompanied by special rituals and songs with wishes and spells. Today, they continue to be celebrated, but with a modern interpretation.



Мечкаре/ Bear's group (Mechkare)



Сурвакари /Suvvakari



Сурвашкапе/Suvvakarshkari

честват, но в тях се влага едно съвременно осмисляне.

Зимните празници и обичаи са свързани с благопожелания за здраве, плодородие, лично и семейно щастие. Общоселски празнични хора се играят на Андреевден и Никулден. Коледните хора са в затворен кръг, умерено, в 2/4 такт. На Бабинден по време на обредната трапеза у бабата се играят поединични игри – ръченици и пешачки, а следобед от дома на бабата до мегдана се играе наловено хоро, водено от бабата. На **Трифоновден** след обредното зарязване на лозите мъжете играят хорá, водени от Трифонския цар. **Васильовден**: обредни игри „Топене на пръстени“, „Ладуване“ и момински хорá на песен „Василия“. На 13 срещу 14 януари – традиционни обредни зимни сурвакарски игри с маски.

Пролетните празници отразяват събуждането на природата – както на добрите сили, така и на злите (змии, болести) сили и борбата между тях. Пастирският поминък на българите е отразен в много пролетни обичаи като тези на Власовден, Песи понеделник, Тодоровден и Гергьовден. На Сирни Заговезни се играе голямо Сирнишко хоро около огън, който после се прескача. Мъжете играят подчертано буйно, тропат, скачат и клякат. Всички трябва да се хванат на хорото, за да растат

Winter holidays and customs are associated with wishes for health, fertility, personal and family happiness. Village holiday round dances are performed on **St. Andrew's Day** and **St. Nicholas Day**. **Christmas** round dances are in a closed circle, moderate, in 2/4 time. On Babinden (midwife's day), during the ritual lunch meal at the grandmother's (midwife's), individual dances are performed – ruchenitsa and walking dances, and in the afternoon from the grandmother's house to the square a caught horo (when dancers hold each other's hands) is played, led by the grandmother. On **St. Tryphon's Day**, after the ritual cutting of the vines, the men play horo led by the King of Tryphon. **Vasiliovden**: the ritual „**Immercing Rings**“, „**Laduvane**“ and maiden's round dances are performed on the song „**Maiden Vasilia**“. On the night before 14th January – traditional ritual winter survakar games with masks.

The spring holidays represent the awakening of nature – the good forces as well as the evil ones (snakes, diseases) and the struggle between them. The shepherd's way of life of the Bulgarians is presented in a lot of spring customs such as those on St. Vlas Day, Clean Monday, St. Todor's Day and St. George's Day. At Sirni Zagovezni (Forgiveness Sunday) a great Sirnishko horo is danced around a fire which is jumped over after that. The men dance extremely temperamentally, stomping, jumping and squatting. Everyone has to take part in the round

гръсти, коноп, картофи, памук и пр. Играе се цяла нощ, защото следва периода на Великите пости, през който ще се въздържат от всякакви игри, свирни и веселби. На Св. Йеремия в западна България е запазен уникалният женски обред правене на подници. Жените се налавят в кръг и с песен и хоро газят пръстта, от която се приготвят подници. Обичаят „Герман“ се прави при продължителна суша и се организира ритуално “погребение” на глинена кукла Герман.

V. ТРАДИЦИОННОТО НАРОДНО ОБЛЕКЛО

Традиционното народно облекло е неговото второ „аз“ и е най-пълноценният източник за разкриване на етническо единство и многообразие на традиционната българска култура. То е било определящо както за социално положение, така и за пола, религиозната принадлежност и възрастта. Със своята типологическа характеристика на детски, юношески/момински, мъжки и женски, и облекла за възрастни, както и със състава и композицията си, те дават представа и за функциите на българина в обществения живот при определени трудови, обредни, или празнични условия. Стара българска поговорка гласи “По облеклото те посрещат, по акъла те изпращат”...

Костюмните композиции от цялата историческо-етническа територия на страната, могат да бъдат класифицирани в следните основни типове и разновидности: двупрестилчена, сукманена, саяна и еднопрестилчена женска, и белодрешна и чернодрешна мъжка носия.

Кюстендилско краище:

Женската носия представлява ха-

dance so all the hemp, potatoes, cotton, etc. can grow well during the year. They dance all night because the next day the Great Lent starts and everybody will have to restrain themselves from all kinds of games, gatherings and parties. On St. Jeremiah's Day in western Bulgaria they have kept the unique female rite how to make “podnitsa” (wide clay trays with a cover with charcoal for baking bread). Women hold each other in a circle, play round dances, sing songs and tread well on the clay from which trays are made. The “German” custom is performed when there is a long period of drought, and then a ritual “burial” of a “German” clay doll is performed.

V. TRADITIONAL FOLK COSTUMES

Traditional folk costumes are the second “me” to everyone and are the most valuable source to demonstrate the ethnic unity and diversity of the traditional Bulgarian culture. They were determinative for the social status as well as for gender, religious identification and age. With their typological characteristics of children's, adolescents'/maidens', male and female, and adult costumes, as well as their composition and arrangement, they also present an idea of the functions of the Bulgarians in the public life under certain working, ritual or holiday conditions. An old Bulgarian proverb reads “They meet you as to your clothes, but they see you off as to your mind.”...

Costume compositions from the entire historical and ethnic territory of the country can be classified into the following main types and varieties: two-apron, sukman, saya and one-apron female and white and black male costumes.

Kyustendil Kraishite:

The female folk costume consists of

рактерна сая, изработена от домашно изтъкан вълнен плат в бял, син, зелен или черен цвят. Отдолу се облича риза от конопен или ленен плат. Долният край на ризата се извезва с около 20 шарки, а между всеки две от тях има по две бенки с разноцветни копринени конци. По яката „огърляча“ на ризата се извезва слаба украса. Отпред саята е отворена по дължината, а най-отдолу по ръбовете е обточена с гайтан. Ръкавите също са обточени с разноцветни гайтани.

Отпред пазвата на саята е изрязана на два полукръга, които също са извезани с разноцветни конци и гайтани. Двете половини на саята се закопчават с „дузмета“ – топчици, направени от прежда. Саята се пристяга в кръста с пояс, изработен от дебел червен вълнен плат. Отпред се опасва престилка, а върху пояса и престилката се опасва домашно изтъкан колан. Върху саята през зимата или на празник се облича върхна дреха „късаче“, която също е обточена с разноцветни гайтани.

На главите момите забраждат „шамии“, а невестите „яшмаци“. Косите си сплитат на много плитки, като отзад се обединяват в една плитка, спусната по гърба, украсена с парички и разноцветни конци. Върху краката си обуват домашно изплетени вълнени шарени чорапи, цървули или кондури (обувки).

Първоначално **мъжката носия** е била бяла (белетини), но по-късно претърпява сериозни промени, главно в беневреците.

a specific saya made of home-woven wool textile in white, blue, green or black colour. A hemp or linen shirt is worn underneath. The lower end of the shirt is embroidered with about 20 patterns, and between each of them there are two moles with multicolored silk threads. The ogurliach (neckline) of the shirt is embroidered with light decoration. The front of the saya is open along the length, and the edges of the bottom are lined with braid (gaytan). The sleeves are also trimmed with multicolored braids. In front,

the bosom of the saya is cut into two semicircles, which are also embroidered with multicolored threads and braids. The two halves of the saya are fastened with “dozmeta” – balls made of yarn. The saya is tightened at the waist with a waistband made of thick red wool textile. An apron is fastened at the front, and a home-woven belt is fastened on the waistband and the apron. In the winter or on a holiday, an outer garment “kusache” (short one) is worn over the saya, which is also trimmed with multicolored braids.

The maidens wear “shamiyas” (scarves) on their heads, and the brides wear “yashmaks”. Their hair is braided in many braids, and at the back they are united in one braid, which lies on the back, decorated with coins and multicolored threads. On their feet they wear home-knitted woolen patterned socks, tsarvuli or konduri (shoes).



сн. 3

Initially, the **male folk costume** was white (beletini), but later it underwent serious changes, mainly in the benevretsi. First

Най-напред в полските райони около Кюстендил, а по-късно и в цялото „Краище“, мъжете започнали да заменят непрактичните бели беневреци с „потури“, защото те са нещо по-ново и практично. Беневреците се изработват от бял шаяк и бързо се зацапват, докато потурите са в бозов (кафяв) цвят, естественият цвят на вълната. Ризата (кошуля) е изработена от кълчища, с широка без копчета яка. Върху ризата се облича антерия от черен домашен шаяк – лятно време без ръкави, а зимно време с дълъг ръкав. Антерията се вмъква в потурите и отгоре се намотава червен вълнен пояс. Отгоре се облича друга дреха „контош“, от черен вълнен плат, дълга до средата на пояса, общита по краищата с кожени ивици. На главата носят калпак (капа) от овча кожа. Краката са обути с вълнени чорапи, а върху тях са слагали „калчунье“ (калцуни), пристягани с върви. Обуват свински или телешки опинци.



сн. 4

in the plain areas around Kyustendil, and later in the whole “Kraishte” the men began to replace the impractical white benevretsi with “poturi”, because they were something newer and more practical. Benevretsi are made of white woolen textile and get dirty quickly, while the poturi are in bozov (brown) color, the natural color of the wool. The shirt (koshulya) is made of oakum, with a wide collar without buttons. A black homemade baize “antheriya” is worn over the shirt – in the summer time without sleeves, and in winter time with long sleeves. The antheriya is inserted into the poturi and a red woolen waistband is wound on top. Another “contosh” garment is worn on top, made of black woolen textile, long to the middle of the waist, trimmed at the edges with leather stripes. They wear a sheepskin hat (kalpak, kapa) on their heads. The legs are shod with woolen socks, and on them they put “kaltsuni” (stockings), fastened with cords. They put on pig or calf pints (shoes).

Малък Шоплук

Характерните **мъжки граовски носии** са така наречените „**белетини**“, състоящи се от бяла памучна риза („**кошуля**“) с тесен ръкав без бродерия; тесни вълнени **беневреци** (гащи) – плътно прилепнали по тялото и краката, като в долния край от вътрешната страна на глезените има отвори, закопчани с телени копчета. Беневреците са привързвани в кръста

Malak Shopluk

The typical **Graovo male folk costumes** are the so-called “**beletini**”, consisting of a white cotton shirt (“**koshulya**”) with narrow sleeves without embroidery; narrow woolen **benevretsi** (pants) – tightly fitting to the body and legs, and at the bottom of the inner side at the ankles there are holes fastened with wire buttons. Benevretsi are tied at the waist with a string or leather strap. **The**

с връв или кожена ремичка. **Ментето** е дълга до коленете безръкавна дреха, общито по краищата с черен гайтан, направени от бял шаяк. Черен или червен **пояс**. На главите си са носели кожен овчи или агнешки **калпак**, черен на цвят, наречен „барушка“. Някои мъже са носили под калпака си платнена шапчица, наречена „**подкапник**“. Калпакът е важен елемент от мъжката народна носия дотолкова, че за обида се смятало да грабнеш калпака на някого. Допустимо било мъжът да ходи гологлав само когато тъжи. Младоженецът украсява калпака си с китка от чемшир и пауново перо, вързани с червен конец, за разлика от ергена, който носи бял калпак и поставя китката от лявата си страна. Краката са обути със свински или телешки **цървули-връвчанки**, с бели вълнени **чорапи** до под коляното, обути върху беневрека. По-старите мъже са ги обували над беневреците, а младежите ги носили под беневреците. През зимата мъжете са носили дълги кожуси от овча кожа (за по-богатите), но повечето са носили къси кожуси без ръкав. По-късно в Брезнишко са носили черни дрехи – бричове с къси сиви или кафяви ментета с дълъг ръкав.

В началото на ХХ век при женските носии се налага безръкавния и доста тесен, или по-слабо клинат сукман, наречен **литак**, направен от вълнена лита (тънък плат). Съшиван е от един плат, изрязван по средата за провиране на главата. Литакът е обшит по пазвата и полите със златисти и сърмени конци

mente is a knee-length sleeveless garment, made of white yarn textile and trimmed at the edges with a black braid (gaytan). Black or red **waistband**. On their heads they wore a sheepskin or lambskin **kalpak** (hat), black in color, called “barushka”. Some men wore a cloth hat called a “**podkapnik**” (undercap) under their kalpaks. The kalpak is an important element of the male folk costume to such an extent that it was considered an insult to grab someone’s kalpak. It was allowed for a man to walk without a hat only when he was grieving. The groom decorates his kalpak with a boxwood branch and a peacock feather tied together with a red thread, unlike the bachelor who wears a white kalpak and places the bunch on his left side. The legs are shod with pig or calf skin **tsarvuli-vruvchanki** (with cords), with white knee-high woolen **socks**, worn over the benevrek.



сн. 5

The older men wore them over the benevretsi, and the younger ones wore them under the benevretsi. In winter, men wore long sheepskin coats (for the rich), but most wore short sleeveless coats. Later in Breznishko they wore black clothes - breeches with short gray or brown mente with long sleeves.

At the beginning of the 20th century, the female folk costume became sleeveless and rather narrow, or less wedge-shaped sukman, called **litak**, made of woolen “lita” (thin textile). It is sewn from one cloth cut in the middle to insert the head. The litak is trimmed on the bosom and the end of the skirts with golden and silk threads “taltur”. Goldlike metallic sequins and beads are sewn on it. In Transko it is

„талтър“. Нашиват му се златисти метални кръгчета „пайети“ и мъниста. В Трънско той се нарича „талтърен“ (ушит с метална нишка) литак. Препасвал се е с дълъг, изплетен или изтъкан колан (зуница), изработен ръчно от вълнени или памучни разноцветни прежди, разположени на ивици по дължината му, който се увива два пъти около тялото и се закопчава с метална игла („вадица“). Литакът се е обличал върху дълга риза без ръкави от памук или калчища, без бродерия. Към литака са зашивани ръкави от кенар или коприна обшита с дантела.

Старият **трънски сукман** е изработван от черно четворно домашно изработено дебело бало, а кройката му е била с по-разперени клинове от литака. Сукманът е бил украсен от вълнени или копринени прежди по полите и около пазвата. Летните са изработвани от памучен или конопен плат, като по кройка са били еднакви със зимните. Лятно време вместо черния сукман е носен така наречения **манофил**. По кройка е бил като сукмана, но материята е била от коноп и украсен с многоцветна вълнена или копринена везба.

Престилката („опрешка“) е вълнена, домашно тъкана, ушита от два плата, съединени по дължината си. Основните ѝ цветове са черно, тъмносиньо и кафяво. Тя е широка, покрива цялата предница. Украсата ѝ се състои от тънки нишки или тесни ивици в различни цветове, разположени по ширината на плата.

Забрадката (паралента) е с квадратна форма, прегъната по диагонал, изработена е от домашна или фабрична коприна

called „talturen“ (sewn with metal thread) litak. It is girded with a long, knitted or woven belt (zunitza) hand-made from woolen or cotton multicolored yarns arranged in strips along its length, which is wrapped twice around the body and fastened with a metal needle („vaditsa“). The litak was worn over a long shirt without sleeves made of cotton or oakum, without embroidery. Sleeves made of kenar or silk and trimmed with lace are sewn to the litak.



сн. 6

The old **Trunski sukman** dress was made of a black quadruple homemade thick woolen textile, and shape of the skirt was with wider wedges than the litak. The sukman was decorated with woolen or silk yarns at the skirt and around the bosom. The summer ones were made of cotton or hemp textile, and the shape was the same as the winter ones. In summer, instead of the black sukman, the so-called **“manophile”** was worn. It had the shape of the litak, but the textile was hemp and decorated with multicolored wool or silk embroidery.

The apron („opreshka“) is woolen, home-woven, sewn from two textiles joined along their length. Its main colors are black, navy blue and brown. It is wide, covering the entire front. Its decoration consists of thin threads or narrow stripes in different colors, located across the width of the textile.

The headscarf (paralenta) has a square shape, folded diagonally, made of home or factory silk in different colors and is decorated in the two opposite corners with hand-made white lace. Folk morality and faith have required the married woman’s hair to be hid-

в различни цветове и е украсена в двата срещуположни ъгъла с ръчно изработена бяла дантела. Народният морал и вяра са повелявали косите на омъжената жена да бъдат скрити, особено от погледа на свекър, свекърва, девер. Според народното вярване, ако жената открие косите си, ще последват злини за дома и децата ѝ, градушка ще убие посевите, догдето стига погледът ѝ ще бъде „устреляна“ от зли сили.

Чорапите са вълнени, дълги до коленете, ръчно плетени с украса от разноцветни, напречно разположени ивици или пък едноцветни с флорални мотиви.

Цървулите са тип „врџчанки“, домашно изработени от свинска обработена кожа.

Венецът, косичникът, китка цветя са общи елементи към сложната моминска прическа „на леса“, „крило“, на многобройни ситни сплитки, събрани в обща сплитка с начало на тила и свободно спуснати по гърба, но взаимно свързани, че никоя да не преминава напред през рамото.

Косичникът е изплетен от прежда и коса, украсен със сребърни пари, мъниста и „рупчета“.

Радомирският район е преходен между Граовския и Кюстендилското краище. Почти всички хора, които се играят в Долно Граово с център Перник, се играят и в радомирско. По отношение на женската носия, тук почти по равно се използва трънския литак и кюстендилската сая, както и белодрешната граовска носия при мъжете.

Българските традиционни носии са

den, especially from the eyes of the father-in-law, mother-in-law, brother-in-law. According to a popular belief, if a woman showed her hair, the evil would chase her home and her children, hail would destroy the crops, and everywhere she looked she would be hit by the evil forces.

The socks are woolen, knee-length, hand-knitted with a decoration of multi-colored, horizontal stripes or one-color with floral motifs.

The tsarvuli are of the “vruvchanki” type (with cords), home-made from processed pig skin.

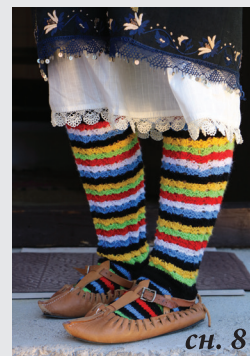
The wreath, the kosichnik, the bunch of flowers are common elements to the complex maiden hairstyle “on lessa”, “kriolo (wing)”, in numerous fine braids (plitki), gathered in a common braid which starts at the beginning of the nape and goes down freely on the back, but interconnected so that no one passes forward in front of the shoulder. The kosichnik is woven from yarn and hair, decorated with silver coins, beads and “rupche (old 5 cent coin)”.

Radomir region is transitional between the Graovo and Kyustendil regions. Almost all round dances which are danced in Dolno Graovo with center in Pernik are also danced in Radomir. With regard to the female folk costume, the Trun litak and the Kyustendil saya are used almost equally here, as well as the white-cloth Graovo folk costume for men.

Bulgarian tradi-



сн. 7



сн. 8

обогатени и с допълнителни принадлежности, които освен декоративна функция показват положението на носителя в обществото. Например мъже и жени носят запъхнати в колана или пояса кърпи с богато орнаментирани краища, които служат както да внесат празничност във вида на костюмите, така и за практическо използване при външно оформление на игри и хорá. Хващането на хорото между моми и ергени ставало само чрез кърпите или чрез специално изплетен колан зунитца.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Хорáта, песните, музиката и обредите винаги са съпътствали живота на българите от раждането, през целият им живот, до смъртта. Те са имали неизменна и незаменима роля в ежедневието им, изразявали са тяхната философия, обслужвали са религиозните им потребности, очертавали са важни събития в живота им.

Днес хорото, било то малко махленско, вечерно или голяво дневно празнично съборно хоро, в което участват женени и неженени мъже и жени, вдовици/вдовци, възрастни, го срещаме все по-често на сцената. Хорото става център и кулминация на селския или градски празник. То го фокусира, и същевременно го рамкира, дава му начало и завършек, като се започва със старите женски хорá на песен и се свърши с разиграните обработени смесени, мъжки и женски хора с инструментален съпровод. Хорото е място за регулиране на жизнената енергия на човека, място за отмора и веселие. А чрез тях, важно е да се осъзнае, танцът е магия, песента е молитва, а обряда и спазване и предаване на традицията са сакралните мостове между световите.

МИЛЧО ГЕОРГИЕВ –
етнохореолог и фолклорист

tional folk costumes are enriched with additional accessories, which in addition to a decorative function show the position of the wearer in society. For example, men and women wear richly ornamented handkerchiefs tucked into their belts or waistband, which serve both to bring festivity to the look of the costumes and for practical use in the exterior design of games and round dances. Once the participation in the dance between maidens and bachelors used to be only through the handkerchiefs or through a specially knitted belt “zunitza”.

INSTEAD OF CONCLUSION

The round dances, the songs, the music and the rituals have always accompanied the life of the Bulgarians from birth, throughout their life, until their death. They have played an inalienable and irreplaceable role in their daily lives, they have expressed their philosophy, they have served their religious needs, they have outlined important events in their lives.

Nowadays the dance, be it a small neighborhood one, evening or great daily holiday fair round dance, in which married and unmarried men and women, widows/widowers, elderly, can be seen more and more often on stage. The dance turns into the center and culmination of the village or town holiday. It gives it a focus, and at the same time frames it, gives it a beginning and an end, starting with the old female round dances on songs and ending with the playful modernized mixed, male and female round dances with instrumental accompaniment. The round dance is a place to regulate your life energy, a place for relaxation and fun. And through them, it is important to realize that the dance is magic, the song is a prayer, and the rite and observance and handing over the tradition are sacred bridges between the worlds.

MILCHO GEORGIEV -
ethnochoreologist and folklorist

ПРОУЧВАНЕ НА ФОЛКЛОРНИТЕ ТАНЦИ И РИТУАЛИ В ТРАНСГРАНИЧНАТА ЗОНА НИШАВА-СЪРБИЯ

„От всичко онова, което в живота на нашите дядовци е значело преживяване, което психически е отеквало в тях и така е оказало влияние над тяхното формиране, което е давало цвят на нещата от техния външен и вътрешен свят, и представлява предпоставка да бъдем такива каквото сме, нищо от всичко това не би трябвало да ни бъде далечно, чуждо и безразлично. Цялата тази плетеница от страдания и търпимост, плетеница от различни интереси и начинания, плетеница от ридания, викове и въодушевление, изразени в нашите народни песни, мелодии, везби и други творения, не може да остане без отпечатък за следващите поколения. Дали го осъзнаваме или не, то остава мощен двигател и в нашия живот, както неусетно ще влияе и на духовното, душевното и моралното развитие на бъдещите поколения. И народните ни танци, видяни в тази светлина, без съмнение заслужават пълното ни внимание. Но те го заслужават и поради други причини.“ (Јанковић и Јанковић, 1937.)

1.1. Обобщено за народните танци

Народните танци и песни са сред най-старите изкуства. Танците, които се играят с музика или песен, т.нар. *хороводни танци*, сред народа обикновено се наричат народни хорѧ. Хорото, всъщност е „танц в кръг, при който мелодията, текста (евентуално, защото може да липсва напълно), но със сигурност типичността и стилистичните особености, го определят в широк смисъл като своеобразен израз на етническата група, към която принадлежи...“ (Младеновић, 1973., стр. 16). Това позволява по този начин да се определят национални хорѧ като сръбско,

RESEARCH ON FOLKLORE DANCES AND RITUALS IN THE CROSS-BORDER AREA NISAVA-SERBIA

“All of which in the life of our grandfathers meant experience; which resonated mentally in them and thus influenced their formation; which gave color to things from their outer and inner world and was a precondition for us to be as we are, none of that should be far away from us, alien and indifferent. The whole tangle of suffering and torturing, the tangle of different interests and struggles, the tangle of grunts, cries and verve, expressed in our folk songs, melodies, embroideries and other folk creations cannot remain without influence on later generations. Whether we are aware of it or not, it remains a powerful factor in our lives, just as it will imperceptibly affect the spiritual, mental and moral development of future generations. And our folk dances, viewed in that light, certainly deserve our full attention. But they deserve it for other reasons as well.” (Janković and Janković, 1937.)

1.1. In general about the folk dances

Folk dances and songs are among the oldest arts. Dances that are performed with music or song are called *oro dances*, popularly known as folk kolo. Kolo is actually a circular dance in which the melody, the text (possibly, because it can be completely silent), but certainly the typicality and stylistic features define it in a broader sense as a special expression of the ethnic group to which it belongs...” (Mladenović, 1973, pp. 16). This allows in that way to determine the national kolo as Serbian, Bulgarian, Bunjevačko, Šopsko, etc. On the whole, folk dance and folk song

българско, буневачко, шопско и др. Като цяло народният танц и народната песен са части от народното творчество, съответно от *фолклора*. Характеризира се, наред с други неща, с анонимност, тъй като творците са предимно неизвестни. Речта, песента, музиката, свързани от ритъма, са позволили създаването на народните танци.

Етномузиколожки области

Сърбия е разделена на шест етнохореологични зони: централна етнохореологична зона, панонска етнохореологична зона, косовска етнохореологична зона, етнохореологична зона на южна и югоизточна Сърбия, етнохореологична зона на западна Сърбия, тимижка етнохореологична зона.

Етнохореологична зона на южна и югоизточна Сърбия

Играе се както в отворени хорà, така и в редица. Хватът е за ръцете долу, кръстосан или за колана. В състените редици играчите се държат за пояса, а самата игра е уеднаквена, компактна и мощна. Смята се, че най-живо и най-темпераментно се танцува в тази област на Сърбия, и особено в Понишавието. Играчите, танцувайки, често се навеждат напред. Има голяма разлика в северната и южната част, не само в техниката на танцуване и стила, но и в ритмите, тактовете, музикалния съпровод, народните носии. Що се отнася до ритмичните структури на танцовите единици, те биват в равноделни, но също и в неравноделни тактове, прости или сложни. Присъства и разминаваме между танцовите и музикални цялости. (Костић и Узуновић, 2013.)

1.2. Видове народни танци

Основното разделение на народните танци е на ритуални и светски.

are parts of folk art or *folklore*. It is characterized, among other things, by anonymity, because the creators are mostly unknown.

Words, song, music and dance, brought together by the rhythm, have enabled the creation of folk dances.

Ethnochoreological zones

Serbia is divided into six ethnochoreological zones: Central ethnochoreological area, Pannonian ethnochoreological zone, Kosovo ethnochoreological zone, Ethnochoreological zone of southern and southeastern Serbia, Ethnochoreological zone of western Serbia, Timok ethnochoreological zone.

Ethnochoreological zone of southern and southeastern Serbia

It is danced both in open kolo and in lesas (lines of dancers). Handgrip is down, crossed or by the belt. In the compact lesas, the dancers hold each other by the belt, and the dance itself is steady, compact and sturdy. It is considered to be the most lively and temperamental dance in this area of Serbia, and especially in Ponišavlje region. Dancers often bend forward while dancing (basara). There is a big difference not only in dancing technique and style, but also in rhythm, beat, musical accompaniment, folk costume. As for the rhythmic structures of dance wholes, it is present in even, but also in odd beats, in simple or complex ones. There is also a discrepancy between the dance whole and the musical whole (heterorhythm). (Kostić and Uzunović, 2013.)

1.2. Division of the folk dances

The basic division of folk dances is to ritual and secular.

„С коледарските танци нашите езически предци са отпразнували нарастването на слънчевата сила през зимното слънцестоене и идването на новия живот и новия вегетационен цикъл. В югоизточна Сърбия коледарските танци са свързани с началото на годината. Изпълнявали са се на двора и в къщата, знаедно с битки с мечове, а в по-ново време с дървени пръчки, съпроводени от звуците на чанове около кръста. При лазаруването целта е да се стимулира плодовитостта. Играят се на Лазаровден. Кралица спадат към женските обредни танци за плодовитост през пролетта, около Гергьовден и Петдесетница (Ден на Света Троица). В обреда участват крал, кралица, байрактар и тези, които пеят. Обичаят Пеперуда (Додола) се изпълнявал при необходимост, тоест когато е трябвало да се „измоли“ дъжд. Играело е само едно момиче, а останалите са пеели. Пеперудата е била покрита със зеленина, а по време на танца е заливана с вода.“ (Костић и Узуновић, 2013.)

Светските танци обхващат всички народни танци, които не са обредни. По своето съдържание светските танци са много различни. Могат да се обединят в няколко групи, което не означава, че не могат да се обединят и по друг начин. Това разделение е въз основа на мнението на сестрите Янкович.

Танци, които представляват покана за игра – обикновено се изпълняват с песен, темпото и динамиката им са умерени. Завършващи танци – с тях обикновено приключва танцовата забава. Весели танци – разнообразни са по техника, ведри и весели. Хумористични танци – съществуват различни начини за изразяване на хумор в народните танци. Първият начин е шеговитият текст на песента, която се пее. Подражателни танци – представляват танци, в които е вплетено действие, развито в малки

“*Koledarske dances* were celebration of our pagan ancestors of the strengthening of the sun’s power on the winter solstice and the arrival of a new life and vegetative cycle. They were most often performed around Sava, Danube and in Vojvodina In southeastern Serbia, *koledarske dances* are related to the beginning of the year. They were performed in the yard and in the house with sword fights, and more recently with wooden poles, with the sounds of rattles around the waist. When performing *lazarice*, the purpose is to encourage fertility. It was danced about Lazarus’ Sabbath. Queens belong to the women’s ritual dances for fertility in the spring, around St. George’s Day and Pentecost. *The king*, queen, flag bearer and those who sing take part in the ceremony. *Dodole* were performed as needed, that is, when it was necessary to “pray” for rain. Only one girl danced, and the others sang. *Dodola* was covered with green leaves, and during the dance she was splashed with water.” (Kostić and Uzunović, 2013.)

Secular dances - they include all folk dances that are not ritual. According to their content, secular dances are very different. They can be divided into several groups, which does not mean that divide cannot be different. This division is based on the opinion of the Janković sisters.

Dances that represent an invitation to dance - they are usually performed with song, tempo and dynamics are moderate. *Final dances* - they usually ended the dance. *Cheerful dances* - they are diverse in technique, cheerful and joyful. *Humorous dances* - there are several ways to express humor in folk dances. The first way is the humorous meaning of the lyrics of the song being sung. *Mimic dances* - they represent action-packed dances, developed into small drama scenes. Many, in addition, contain elements

драматични сцени. Много от тях, освен това съдържат хумористични елементи. *Танци, имитиращи животни. Меланхолични и тъжни народни танци.* В тях отношенията между половете и техните чувства се изразяват както чрез песента, така и чрез хореографски елементи. *Народни танци, в които се изразяват противоположни чувства, съответно няколко различни чувства.* Изразяват чрез мелодията, начина на игра и ритъма. (Костић и Узуновић, 2013)

1.3. Поводи и места за танцуване

Поводите за танцуване обикновено се систематизират в две групи. Към първата група спадат всички поводи, които имат фиксирана дата, които редовно се повтарят през определен период от време. Към втората група спадат поводите, които не са обвързани с дати, нито са точно фиксирани. Към първата група принадлежат религиозните празници (Коледа, Великден, Гергьовден, Ивановден, Спасовдан и др), държавните празници, съборите, панаирите, танците, свързани с работни обичаи, танци на събирания с цел забава (обикновено се-дянките са провеждани през зимата), танци на общонародни празници и др. Към втората група спадат събития в живота на човек, които са свързани с раждане, сватби, кръщенета, построяване на къща, поставяне на покрив на къща, приключване на жътвата, бране на плодове и др. Играело се наред селото, на площада, на игрището, на църковната порта, по поляни, на улицата, при извора, по кръстовищата, при чешмата, при кладенеца, в кръчмата и др. По традиция се определя „запис“ (главно място за танцуване в рамките на обряда). На всички посочени места се танцува на открито, а през зимата се играе в частни домове, като тогава се излиза навън на двора и т.н. С времето някои от местата за танцуване са изоставени. (Костић и Узуновић, 2013.)

of humor. *Animal imitation dances. Sad and melancholic folk dances* - in them, the relations between the sexes and their feelings are expressed both through song and choreographic elements. *Folk dances in which opposite feelings are expressed,* or several different feelings. They are expressed by melody, the way of dancing and rhythm. (Kostić and Uzunović, 2013.)

1.3. Opportunities and places to dance

Reasons for dance are usually systematized into two groups. The first group includes all occasions that have a fixed date, regularly repeated after a certain time.

The second group includes opportunities that are not conditioned by time or are not precisely determined. The first group includes religious festivities (Christmas, Easter, St. George's Day, St. John's Day, Ascension of the Lord, etc.), state holidays, assemblies, fairs, dancing within work customs, dancing at gatherings convened for entertainment (usually in winter), dancing on public holidays, etc. The second group includes events in a person's life that relate to: births, weddings, baptisms, building a house, putting a roof on the house, finishing the work of harvesting, picking fruit, etc.

The following places for dancing can be stated: the middle of the village, square, playground, church yard, meadow, alley, spring, crossroads, public fountain, well, tavern, etc. According to the old times, "zapis" (sacred village tree) stands out (the main place for dancing within the ritual). In all the above-mentioned places, the dance is performed outdoors, in the winter it is performed in private houses, out into the yard, etc. Over the time, some places of the dance were abandoned. (Kostić and Uzunović, 2013.)

Инструментален съпровод

Народни танци без съпровод. Играят се без музикален съпровод и без песен, под ритъма на стъпките и звъntenето на накитите. *Народни танци с пеене.* *Танци с музикален съпровод.* Днес в Сърбия инструменталният съпровод преобладава над вокалния. Най-често се използват духови инструменти, лъкови струнни, дърпащи струнни и ударни. Днес все по-често се използва акордеонът.

Видове народни танци

Независимо от формата и от кого се играе, народният танц има определена структура от технически елементи. Ако два народни танца имат еднакъв брой стъпки, един и същ тип стъпки и еднаква посока на движение, тогава се казва, че те са еднакви по тип. *Симетрични типове* (еднакъв брой елементи надясно и наляво). *Асиметрични типове* (различен брой „елементи“ надясно и наляво).

Стил на народните танци

„Стилът на народните танци е начинът, по който народът колективно изразява и предава традиционно своите чувства и настроения чрез анонимно създадени движения, стъпки и позиции на тялото.“ (Јанковић, 1949, 53.) Външната страна на стила се състои от начините на изпълнение на отделни технически елементи, съответно това, което допринася за визуалната представа на зрителя, както и от начините на хват на танцьорите. Вътрешната страна на стила представлява проявата на настроението на отделните танцьори или на групата като цяло, чрез определена техника на елементите (веселост, сериозност, достойнство и др.). (Костић и Узуновић, 2013.)

Instrumental accompaniment

Silent folk dances. They are performed without musical accompaniment and without song, to the rhythm of footsteps and the clatter of jewelry. *Folk dances with singing.* *Instrumental accompanied dances.* Today in Serbia, instrumental accompaniment prevails over vocal. The most commonly used are wind instruments, strings, picking instruments and percussion. Today, the accordion is increasingly used.

Types of folk dances

Regardless of the shape and to whom it is danced, folk dance has a certain structure of technical elements. If two folk dances have the same number of steps, the same type of steps and the same direction of movement, then they are said to be the same in type. *Symmetrical types* (the same number of elements to the right and left). *Asymmetrical types* (different number of elements to the right and left).

Folk dance style

“The style of folk dance is the way in which people collectively express and traditionally convey their feelings and moods through anonymously created movements, steps and body positions.” (Јanković, 1949, 53.) The outer side of the style consists of the ways of performing the individual elements of the technique, what contributes to the visual impression of the viewer. In addition to the above, the outer side of the style also includes ways of handgrips of the dancers. The inner side of the style is a manifestation of the mood of individual dancers or the group as a whole, through a certain technique of elements (cheerfulness, seriousness, dignity, etc.). (Kostić and Uzunović, 2013.)

ГЕОГРАФСКА ОБЛАСТ НА ПРОЕКТА

Областта, която се намира към границата с България, и е обект на това изследване, принадлежи към южната и югоизточната част на Сърбия. На север следва течението на река Нишава. Територията, на която ще се разглеждат обичаите и танците, е районът около Ниш и на изток към Бела Паланка и Пирот. На запад районът граничи с протежението на Южна Морава. От север на юг са изследвани танци и обичаи от околностите на Църна Трава, Горня Пчиня, чак до Радовница и Прешево.

1.3.1 Обичаи в Понишавието

Много обичани събирания за забавление на младите са така наречените *седенки (седењће)*. Десет до петнадесет момичета се разбират и се събират в отделна къща или стая, палят огън, готвят, подготвят чеиз. Ако седянката е в петък вечер, когато не се занимават с ръчна работа, тогава е особено весело. Момчетата идват при тях с музиканти, и тогава започва пеене, танцуване и прескачане на огън пред къщата. В ранна есен седенките могат да се правят и навън на лунна светлина. Момчетата слагат софрата, всички сядат на малки столчета и се черпят. Домашните танцови забави се правят за имен ден и за подстригване, по повод първото рязане на косата на детето. Това действие се извършва от кръстника, при това на дръвник. След извършването на ритуала, бабата и дядото на детето, ако има такива, или най-близките възрастни роднини, повеждат около детето хоро, което се завива три пъти. Забавата е много голяма. Пее се и се танцува, понякога до зори. Но поради разходите, във времето преди войната, това тържествено подстригване се е извършвало само от по-заможните хора. Обичаят несъмнено е

PROJECT GEOGRAPHICAL AREA

The area that appears towards the border with Bulgaria and is the subject of this research, belongs to the southern and south-eastern part of Serbia. The course of the river Nišava is followed from the north. The area from which customs and dances will be processed is the area around Niš, and to the east towards Bela Palanka and Pirot. From the west, the area is limited along the South Morava. From north to south, aims of the research are dances and customs of the surroundings of Crna Trava, Gornja Pčinja, all the way to Radovnica and Preševo.

1.3.1 Customs in Nišava

Very popular gatherings for youth entertainment are the so-called „*sedence*“ (*seatings*). Ten to fifteen girls agree and rent a separate house or room, so they gather there, light a fire, cook, prepare. If it's seating on Friday night when they don't do handicrafts, then it's especially fun. The boys come to them with musicians, and then there is singing, dancing and jumping over fire in front of the house. In early autumn, they can sit outside under the moonlight. The girls set up small table, they all sit on "small chairs", so they feast. Home dances are held on the Home Patron Saint's Day and during the first haircut of a child. This act is performed by the godfather, on a woodcut place. After the act, the child's grandparents, if any, or the closest older relatives, lead kolo around the child, which they circle three times. The joy is very big. It is sung and danced sometimes until dawn. But due to the costs, in the time before the war, this ceremonial haircut was maintained only by wealthier people. The custom is undoubtedly the remain of initiation. On St. George's Day, it is the custom to get up very early, go to the field, and pick field flowers and all kinds of grass, from

остатък от инициацията. На Гергьовден се става рано, отива се на полето и се берат полски цветя и всякакви треви, от които след това се плетат венци. По един венец се определя да се постави на шията на овцата и агнето, които първи излязат от кошарата (през прохода, през който овцете се пускат за доене). На този ден се танцува много. (Јанковић и Јанковић, 1949.)

1.3.2. Прошки - Радовница (Тодоровић и Здравковић, 2012.)

Това е пример от обичайния сръбски календар, по-известен като Сирни заговезни, който винаги се пада на двадесет и шестия ден от месец февруари.

Днес заговезните се свързват най-вече с началото на християнското честване на Великия пост в навечерието на Великден. Последната седмица преди Великденския пост се нарича „бяла седмица“, а последният ден от тази седмица е „бели“ или „сирни“ заговезни (Големи или последни заговезни, Поклади, Прошки, Прочка, месопуст, сиропуст). Обикновено това са дни, пълни с песни, шеги и радост. Цялата седмица преди началото на Великденския пост – „Прошки“ – се ходило на гости при роднини и близки членове на семейството (кумове, тъст и тъща) и се е искало прошка за евентуални прегрешения, направени през предходната година. Не се пали слама, както някога (вече я няма в селските домакинства като в миналото, защото има все по-малко добитък, на който се слага за постелка), а е заменена със сено. Сламата е горяла по-добре и е давала по-голям пламък, докато пламъкът на сеното е придружен от гъст дим. Все пак селяните не се отказват от старите обичаи и продължават живота им в донякъде променените обстоятелства. Случвало се децата и младежите да си опърлят веждите и косата, а и допълнително променяли вида си, мажейки лицата си със сажди от

which wreaths are being made afterwards. One wreath is determined to be placed on the neck of the sheep and the lamb that are the first to go out to zagon (the passage through which the sheep are released for the milking). There is a lot of dancing on that day. (Janković and Janković, 1949.)

1.3.2. Kalavešnice – Radovnica (Todorović and Zdravković, 2012.)

An example from the Serbian calendar of customs, better known as the Poklade, which happens every twenty-sixth day in the month of February.

Today, Poklade are mostly associated with the beginning of the Christian celebration of lent before Easter. The last week before Easter lent is called “white week”, and the last day of this week is “white” or “sirene” poklade (Great or Final poklade, Proštene poklade, Pročke, Pročka, mesopust, siropust). Usually, these days are full of songs, jokes and joy. All the week before the beginning of the Easter lent - “Pročke” - people went to visit relatives and close family members (godparents, father-in-law and mother-in-law) and asked for forgiveness for possible objections made during the previous year. Straw is not burned, as it used to be (it is not available in rural households as it was in the past, because there are fewer and fewer cattle, to which straw was put under as a mat), but it has been replaced by hay. The straw burned well and gave a bigger flame, while the hay flame today is accompanied by thick smoke. However, the villagers do not give up the old custom and prolong its life in somewhat changed circumstances. Children and young people would additionally change appearance by smearing char and soot left from the extinguished fires on the face.

The elders left the young people unrestrained joy, waiting for the fiery flames to

угасналите огънове. Възрастните оставяли младите да се радват необуздано, чакайки горещината на огъня да намалее, и тогава, но най-малко три пъти в двете посоки, се прескача огъня, минава се по същия път и се изричат съответните думи – през цялото време гръмко е отеквало: „Какъвто глас, такъв и клас“!

1.3.3. Лазаруване – Лесковац, Пчиня, Прешево

Под термина Лазаруване се разбира обичайното обикаляне на Лазарова събота и гоненето на змии. Пролетният народен обред, известен като Лазаруване, се извършва при сърбите от момичета на Лазарова събота и на Цветница. Подготовката за обикалянето започва от средата на поста. Учили са се песни, разбирали са се как и къде ще се ходи, приготвяли са празнични одежди и нужните реквизити: кърпи, шапки, накити. Подготовката и изучаването на песните са се състояли в къщите на лазарките.

В повечето краища лазарките са били момичета от 14 до 20 години.

Влизане в двора:

*Отварајте беле порте,
Беле, беле и метене,
Још полепше почишћене,
Још полепше почишћене.*

Ръсене с жито:

*Родило се преродило,
три амбара напунило
и четврти половина
од два класа пчени жита.*

subside, and then, but at least three times in both directions, they jumped over fire and said appropriate words - all the time it echoed loudly:

“How many voices, so many cobs!”

1.3.3. Lazarice - Leskovac, Pčinja, Preševo

The term Lazarice implies the customary procession on Lazarus' Sabbath and chasing away the snakes.

Spring folk ritual, known as lazarice, is performed by Serbs on Lazarus' Sabbath and on Cveti. Preparations for the procession began in the middle of lent. They learned songs, agreed on the way and place to go, prepared festive clothes and necessary props: towels, hats, jewelry. Preparations and learning of songs were performed in the house of lazarus.

In most parts, the lazarus were girls aged 14 to 20.

Song when they enter the yard:

*Open those white gates,
White, white and swept,
Even better cleaned up,
Even better cleaned up.*

When host sprinkles them with grain:

*The harvest is so abundant,
Three barns are fulfilled,
And fourth up to half,
From two stalks of wheat.*

След края на песента следва даряване. Лазарките получават яйца, които поставят в кошница, която носят, и пари. Обикновено лазарките посрещат и изпращат домакинята на къщата. Непосредствено преди даряването, лазарките пеят на домакина нареждане, което той изпълнява:

*Скочи више повише лазаре,
скочи више повише;
Па се лепо поклони лазаре,
па се лепо поклони;
Још полепше наклони лазаре,
још полепше наклони;
Лепо руку пољуби лазаре,
лепо руку пољуби!*

По време на пеенето на тази част от текста, домакините подскачат и се завъртат около себе си на едната и на другата страна. С кърпа, която държат в ръце, докосват челото си, след това брадата и носа. Покланят се на домакинята и целуват ръката ѝ, докато ги дарява. (Узуновић и Петровић, 2014)

At the end of the song, there are gifts. *Lazarice* get eggs, which they put in the basket they carry, and money.

Lazarice are usually greeted and seen off by the housewife. Just before the gifts, *lazarice* sing to the *lazar* the command he carries out:

*Jump higher lazar,
jump higher above;
Then bow nicely lazar,
then bow nicely;
Bow lazar even better,
bow even better;
Kiss hand nicely lazar,
kiss hand nicely!*

During the singing of this part of the lyrics, *lazars* jump and turn around their axis in one direction, then in the other. They touch their forehead, then chin and nose with a towel or scarf they hold in hands. They bow and kiss the hand of the housewife while she gives them gifts.

(Uzunović and Petrović, 2014).

ЛАЗАРЦИТЕ УБАЖИЈЕ У ДОМАЦИНЕ



ПОСЛАНА ЗА СТЕРАЊЕ



ПЕСМА ЗА СТРАЊЕ



1.3.4. Сурвакане – Прешевски Цакановац

Типичен обичай в югоизточна Сърбия, който се е запазил и до днес, е сурвакането. Провежда се през нощта на 13 януари. Това е посрещане на сватбено шествие, при което групи вървят от къща на къща, пеят и вдигат врява под звуците на звънци и дрънкалки. Групата се състои от младоженец, снаха и сватове. Маскираното сватбено шествие обикаля всички къщи в селото, пее и пожелава берекет и щастлива Нова година на домакините, прогонва с шум караконджурите и злите духове от къщата. След приключването на обиколката сурвакарите се събират в къщата на един от членовете си, където вечерят и с песни посрещат Нова година по Юлианския календар. От танците основно се играят чачак и коконеш.



1.3.5. Оратница - Пирот и околността

Оратницата е обичай, който се провежда на същия ден като Прошки в Радовници. Всъщност това е същият обичай като на Сирни заговезни. Неделята преди Великия пост. Символично хората се сбгуват с блажната храна, лошите дела (съзнателни или не-съзнателни). Обикаля се махалата и се иска прошка за (не)извършено лошо дело. Затова народа нарича този обичай „прошки“. В околността на Пирот за оратницата най-много се приготвят децата и най-много ѝ се радват. Оратникът се е правел от едно малко разклонено дърво. В разклоненията се слага доста слама, която се връзва за клоните. Всяко дете прави по няколко такива оратника. Вечерта на заговезни се събират на кръстовищата,

1.3.4. Sirovari - Preševo's Cakanovac

A characteristic custom in southeastern Serbia, which has persisted to this day, are sirovari. They are performed on the night of January 13th. It is the enchantment of a wedding procession, where groups go from house to house, singing and shouting to the sounds of rattles. The group consists of groom, daughter-in-law and wedding guests. A masked wedding procession visits all the houses in the village, sings and wishes a happy New Year to the hosts, chases out bogeys and evil spirits from the houses with noise. After the procession, sirovari gather in the house of one of their members, where they have dinner and celebrate the New Year according to the Julian calendar. As for the dances, čačak and kokonješ are mostly danced.

1.3.5 Oratnice - Pirot and surroundings

Oratnice is a custom that takes place on the same day as Kalavešnice in Radovnica. In fact, it is the same custom at the White poklade, the week before lent. Symbolically, the people say goodbye to fatty food, evil deeds (conscious or unconscious). They go around the neighborhood and ask for forgiveness for (un)committed bad deed. That is why the people call this custom "Pročke". In the surroundings of Pirot, children are most prepared for oratnice or olalije and most happy for them. Olalija was made of a small forked tree. A lot of straw was put in the fork and tied to the branches. Each child makes several oratnice like that. In the evening, they gather at the crossroads, light these torches and spin them with special enjoy-

сн. 9

паят тези факли и ги въртят с особено удоволствие и радост. Във всички села се вижда това въртене на оратниците. Обичаят е съпроводен от танци и песни.

ment and cheer. This rotation of oratnice can be seen in all the villages. The custom was accompanied by dance and a song.

ХАРАКТЕРНИ ПЕСНИ ОТ ИЗСЛЕДВАНАТА ОБЛАСТ

CHARACTERISTIC SONGS FROM THE PROJECT AREA

КОЈ МИ ГА ПЕМА НА СЕДЕНЬУ

MI MI GA PE - MA NA SE - DEN - YU, AA MI - MI AA PE
 I Y TA - TE MI - YU YU - YU, AA MI - MI AA PE
 3
 MI - MI, AA MI - MI AA MI MI MI - MI 4 MI
 MI - MI, AA MI - MI AA MI MI MI - MI 4 MI

ПРАСТО МИ ПО'Е

PE - MI - TU MI MI - U TA - MI NA CA - BA - MI - MI
 TA CA - MI MI CA - MI, TE MI - MI MI - MI - MI - MI
 TA MI NA MI I - MI, MI MI MI MI - MI
 AA MI MI - MI I - MI, I - MI MI MI - MI
 MI - TI MI - MI I - MI, MI - TI MI - MI
 5
 PA - MI NA CA - BA - MI - MI PA - MI MI MI - MI MI - MI
 MI CA - MI MI MI MI - MI MI - MI MI MI - MI
 MI - MI MI - MI I - MI, MI, MI MI MI MI - MI
 CA - MI MI - MI MI - MI, MI, MI MI MI MI - MI

ЗАПРОСИЈА МАРКО ДИМИ МАГДАЛЕНУ

1
 ZA - PRO - SI - JA MA - DI - MI MI - MI MA - GA - LE - MI, O - MI, O - MI
 PR - SI - JA MI MI - MI, O - MI MI MI - MI, O - MI, O - MI
 6
 MI - MI, MI - MI MI - MI MA - GA - LE - MI, MA - PRO - SI - JA - MI - MI
 MI - MI, O - MI MI MI - MI MI - MI, MI - MI MI MI - MI
 12
 A - O - MI MI - MI, O - MI, O - MI, A - O - MI MI - MI
 O - MI MI MI - MI, O - MI, O - MI, O - MI MI MI - MI

2. РИТЪМ И ТЕХНИКА НА НАРОДНИТЕ ТАНЦИ

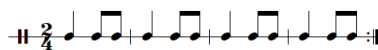
2. RHYTHM AND TECHNIQUE OF FOLK DANCES

2.1. Кукунеш (околностите на Ниш)

2.1 Kokunješ (surroundings of Niš)

Ритъм:

Rhythm:



Такт	Описание на техниката
I	1 стъпка с десен крак надясно с пренасяне на тежестта. 2 ляв крак се придърпва към десен с тежест в двете стъпала
II	1 стъпка с десен крак надясно с

Beat	Description of the technique
I	1 step right foot to the right with tbw (transferring of the body weight). 2 left foot to the right foot with tbw (body weight on both feet).
II	1 step right foot to the right with

2 стъпка с ляв крак надясно
кръстосано пред десен крак с
пренасяне на тежестта.
3 пренасяне на тежестта на десен
крак на място.

V - VIII Танцовата схема се повтаря
наляво, започвайки с ляв крак.

2.2. Чачак

Ритъм:



V - VIII Repeat dancing part to the left, start-
ing with left foot.

2.2. Čačak

Rhythm:

Такт	Описание на техниката
I	1 стъпка с десен крак надясно с пренасяне на тежестта. 2 стъпка с ляв крак надясно кръстосано пред десен крак с пренасяне на тежестта.
II	1 стъпка с десен крак надясно с пренасяне на тежестта. 2 стъпка с ляв крак надясно на тежестта.
III	1 стъпка с десен крак надясно с пренасяне на тежестта. 2 подскок на десен крак с едновременно повдигане на левия свит пред десния под ъгъл от 90 градуса.
IV	1 стъпка с ляв крак наляво с пренасяне на тежестта. 2 подскок на ляв крак с едновременно повдигане на десния свит пред левия под ъгъл от 90 градуса.
V	1 стъпка с десен крак надясно с пренасяне на тежестта. 2 подскок на десен крак с едновременно повдигане на левия свит пред десния под ъгъл от 90 градуса.
VI	1 стъпка с ляв крак наляво с пренасяне на тежестта. 2 стъпка с десен крак наляво кръстосано пред левия с пренасяне на тежестта.
VII	1 стъпка с ляв крак наляво с

Beat	Description of the technique
I	1 step right foot to the right with tbw. 2 step left foot to the right, crossed in front the right leg with tbw.
II	1 step right foot to the right with tbw. 2 step left foot to the right, crossed in front the right leg with tbw.
III	1 step right foot to the right with tbw. 2 bounce with right leg, while simultaneously lifting the left leg contracted in front of right leg, at 90 degrees.
IV	1 step left foot to the left with tbw. 2 bounce with left leg, while simultaneously lifting the right leg contracted in front of left leg, at 90 degrees.
V	1 step right foot to the right with tbw. 2 bounce with right leg, while simultaneously lifting the left leg contracted in front of right leg, at 90 degrees.
VI	1 step left foot to the left with tbw. 2 step right foot to the left, crossed in front the left leg with tbw.
VII	1 step left foot to the left with tbw. 2 bounce with left leg, while simultaneously lifting the right leg contracted in front of left leg, at 90 degrees.

- пренасяне на тежестта.
2 подскок на ляв крак с едновременно повдигане на десния свит пред левия под ъгъл от 90 градуса.
- VIII** 1 стъпка с десен крак наляво с пренасяне на тежестта.
2 подскок на десен крак с едновременно повдигане на левия свит пред десния под ъгъл от 90 градуса.
- IX** 1 стъпка с ляв крак наляво с пренасяне на тежестта.
2 стъпка с десен крак наляво кръстосано пред левия с пренасяне на тежестта.
- X** 1 стъпка с ляв крак наляво с пренасяне на тежестта.
2 подскок на ляв крак с едновременно повдигане на десния, свит пред левия под ъгъл от 90 градуса.

Мелодията и стъпките са аритмични.

Видове стъпки: стъпка с кръстосване отпред с пренасяне на тежестта, стъпка с подскок и повдигане на свободния крак.

Стил: всички стъпки се изпълняват на предната част на стъпалата. Играе се във „верига“. **Хват:** кръстосано отпред (лява ръка над дясната) или за пояс.

2.3. Бугарка

Ритъм:



- | Такт | Описание на техниката |
|-----------|---|
| I | 1 подскок на ляв крак с едновременно повдигане на десния свит отпред (стъпалото на десния крак до прасеца на левия).
2 стъпка с десен крак наляво с пренасяне на тежестта.
3 придърпване на ляв крак към десен с пренасяне на тежестта. |
| II | 1 подскок на ляв крак с едновременно повдигане на десния свит отпред (стъпалото на десния |

- | | |
|-------------|---|
| VIII | 1 step right foot to the right with tbw.
2 bounce with right leg, while simultaneously lifting the left leg contracted in front of right leg, at 90 degrees. |
| IX | 1 step left foot to the left with tbw.
2 step right foot to the left, crossed front the left leg with tbw. |
| X | 1 step left foot to the left with sbw.
2 bounce with left leg, while simultaneously lifting the right leg contracted in front of left leg, at 90 degrees. |

The relation between the dance and the melody is arrhythmic.

Types of steps: step with crossing at front with sbw, step with bounce and lifting the free leg.

Style: all steps performed on the front part of the foot. It is danced in „lesa“ (line of dancers).

Handgrip: by the hands, crossed in front (left arm over the right) or by the belt.

2.3. Bugarca

Rhythm:

- | Beat | Description of the technique |
|-----------|---|
| I | 1 bounce on the left leg, while simultaneously lifting forward the right leg contracted (right foot by the calf of left leg).
2 step right foot to the right with tbw.
3 draw left foot to the right foot with tbw. |
| II | 1 bounce on the left leg, while simultaneously lifting forward the right leg contracted (right foot by the calf of left |

крак до прасеца на левия).
 2 стъпка с десен крак надясно с пренасяне на тежестта.
 3 придърпване на ляв крак към десен с пренасяне на тежестта.

III 1 стъпка с десен крак надясно с пренасяне на тежестта.
 2 кръстосване на ляв крак пред десен с пренасяне на тежестта.
 3 пренасяне на тежестта на десен крак с едновременно повдигане на левия.

IV 1 стъпка с ляв крак наляво с пренасяне на тежестта.
 2 кръстосване на десен крак пред ляв с пренасяне на тежестта.
 3 пренасяне на тежестта на ляв крак с едновременно повдигане на десния.

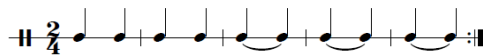
V 1 стъпка с десен крак надясно с пренасяне на тежестта.
 2 кръстосване на ляв крак пред десен с пренасяне на тежестта.
 3 пренасяне на тежестта на десен крак с едновременно повдигане на левия.

Видове стъпки: подскок с крачка и придърпване с пренасяне на тежестта, три стъпки с кръстосване отпред.

Мелодията и стъпките са аритмични.

2.4. Власинка

Ритъм



Такт	Описание на техниката
I	1 стъпка с десен крак надясно с пренасяне на тежестта. 2 стъпка с ляв крак надясно кръстосано пред десен крак с пренасяне на тежестта.
II	1 стъпка с десен крак надясно с пренасяне на тежестта. 2 стъпка с ляв крак надясно кръстосано пред десен крак с пренасяне на тежестта.

leg).
 2 step right foot to the right with tbw.
 3 draw left foot to the right foot with tbw.

III 1 step right foot to the right with tbw.
 2 cross the left leg in front of right leg, with tbw.
 3 transfer the body weight to right foot, with simultaneous lifting the left foot.

IV 1 step left foot to the left, with tbw.
 2 cross the right leg in front of left leg, with tbw.
 3 transfer the body weight to left foot, with simultaneously lifting the right foot.

V 1 step right foot to the right with tbw.
 2 cross the left leg in front of right leg, with tbw.
 3 transfer the body weight to right foot, with simultaneously lifting the left foot.

Types of steps: step with bounce and draw with tbw, three-step with crossing at front.

The relation between the dance and the melody is arrhythmic.

2.4. Vlasinka

Rhythm:

Beat	Description of the technique
I	1 step right foot to the right with tbw. 2 step left foot to the right, crossed in front the right leg with sbw.
II	1 step right foot to the right with tbw. 2 step left foot to the right, crossed in front the right leg with sbw.
III	1 step right foot to the right with tbw. 2 bounce on right leg, with simulta-

- III** 1 стъпка с десен крак наляво с пренасяне на тежестта.
2 подскок на десен крак с едновременен шут с левия, леко изпънат пред десния.
- IV** 1 стъпка с ляв крак наляво с пренасяне на тежестта.
2 подскок на ляв крак с едновременен шут с десния, леко изпънат пред левия.
- V** 1 стъпка с десен крак наляво с пренасяне на тежестта.
2 подскок на десен крак с едновременен шут с левия, леко изпънат пред десния.
- VI** 1 стъпка с ляв крак наляво с пренасяне на тежестта.
2 стъпка с десен крак наляво кръстосано пред левия с пренасяне на тежестта.
- VII** 1 стъпка с ляв крак наляво с пренасяне на тежестта.
2 стъпка с десен крак наляво кръстосано пред левия с пренасяне на тежестта.
- VIII** 1 стъпка с ляв крак наляво с пренасяне на тежестта.
2 подскок на ляв крак с едновременен шут с десния, леко изпънат пред левия.
- IX** 1 стъпка с десен крак наляво с пренасяне на тежестта.
2 подскок на десен крак с едновременен шут с левия, леко изпънат пред десния.
- X** 1 стъпка с ляв крак наляво с пренасяне на тежестта.
2 подскок на ляв крак с едновременен шут с десния, леко изпънат пред левия.

Мелодията и стъпките са аритмични.

Видовестъпки: кръстосана стъпка отпред, стъпка с подскок и едновременен шут със свободния крак, изпънат отпред. **Стил:** всички стъпки се изпълняват на предната част на стъпалата. Играе се в редица. **Хват:** кръстосан зад гърба или за пояса.

- neous kick with left, slightly in front of right leg.
- IV** 1 step left foot to the left, with tbw.
2 bounce on left leg, with simultaneous kick with right, slightly in front of left leg.
- V** 1 step right foot to the right with tbw.
2 bounce on right leg, with simultaneous kick with left, slightly in front of right leg.
- VI** 1 step left foot to the left, with tbw.
2 step right foot to the left, crossed in front the left leg with sbw.
- VII** 1 step left foot to the left, with tbw.
2 step right foot to the left, crossed in front the left leg with sbw.
- VIII** 1 step left foot to the left, with tbw.
2 bounce on left leg, with simultaneous kick with right, slightly in front of left leg.
- IX** 1 step right foot to the right with tbw.
2 bounce on right leg, with simultaneous kick with left, slightly in front of right leg.
- X** 1 step left foot to the left, with tbw.
2 bounce on left leg, with simultaneous kick with right, slightly in front of left leg.

The relation between the dance and the melody is arrhythmic.

Types of steps: step crossed up front, step with a bounce and simultaneous kick with free leg, forward.

Style: all steps performed on the front part of the foot. It is danced in lesa (line of dancers).

Handgrip: crossed behind the back or by the belt.

3. НАРОДНИ НОСИИ

Власина

Съвременната **женска носия**, в по-голямата си част във Власина, се състои от дълга памучна риза, връхна рокля, позната като литак, голяма кърпа за глава, пояс и ръчно плетени чорапи. Долната дълга риза се е изработвала от тънък памучен плат. В горната част около врата и в долната част под колената по ръба е украсена с бяла плетена дантела, която трябва да се вижда под литака. Ръкавите са прости, с дължина между китката и лакътя, леко се разширяват надолу. Литакът се изработва от тънка черен вълнен плат, деколтето е малко по-голямо, богато украсено на няколко реда със златни гайтани с различна дебелина, златна везба, също и в долния край, където на няколко реда може да е украсено, подобно на деколтето, с допълнителна украса от златни пайети. Цялата украса би трябвало да бъде в тъмно златни украшения, в така наречения цвят старо злато. Кърпата за глава е с размер от един метър, може по ръба да има малко украса от ситна бродерия в бял или бледожълт цвят. Чорапите са черни, от вълна, ръчно плетени, при плетенето може да се използват шарки и малко везба на върха на чорапа. Мотивите на везбата са малки цветчета. Поясът е ръчно тъкан, обикновено платно, гъсто тъкано, с ивици в различни цветове в основата на платното.



сн. 10

3. FOLK COSTUMES

Vlasina

Today's **women's costume**, for the most part, on Vlasina, consists of a long cotton shirt, an upper dress known as litak, a larger head scarf, a belt and hand-knitted socks. The long shirt is made of thin cotton fabric. In the upper part around the neck, and at the bottom below the knee around the edge, it is decorated with thin white lace, which should be visible under litak. The sleeves are simple, in length up to between the wrist and elbow, slightly widening downwards. Litak is made of thin black cloth, the neckline is slightly larger, and richly decorated in several layers and rows with gold braids of different thicknesses, gold embroidery, also in the lower part where it can be decorated in several rows, the same as around the neck, with additional decorations of gold sequins. The complete ornaments should be made in darker gold color, so called old gold. The head scarf is one meter in size, it can have a little embellishment of small embroidery, white or pale yellow. The socks are black, made of wool, hand-knitted, a knitting pattern can be used in knitting and also a embroidery at the top. The motifs of the embroidery are small flowers. The belt is made of hand-woven, simple cloth, denser weave, with stripes in several colors.

Мъжката носия се състои от забун, бяла обикновена памучна риза, панталони, пояс, калпак и чорапи. Забунът е направен от така наречения тънък мръсно бял плат чоха, украсен с черни памучни гайтани по краищата. Разширява се по дължина и се носи с прехлупване, а поясът помага за правилното му наместване от кръста надолу. Поясът е малко по-широк, червен, ръчно изтъкан от червена вълна и може да бъде изтъкан и с черни ивици в основата. Панталоните се изработват от тънка черна или бежова чоха, с проста кройка, малко по-широка на кръста и се стеснява към глезените. Чорапите се плетат ръчно от вълна, черна или бежова, семпли, а при плетенето на върха на чорапа се прави шарка 5-10 см. Калпаците са направени от агнешка кожа, високи са около 20 см, при носенето се притискат в средата.

Много е важно да се спомене, че изработката на днешните носии е много различна от тази на някогашните, които могат да се видят само в някои музеи. Формата на носията е същата, като и кройката, но самата изработка е напълно различна, защото съвременното предлагане платове с ширина 1,5 м, от които се кроят частите на носията, за разлика от някогашната ширина на сукното, която е била до 50 см., така че често можете да видите скроени части, които са съставени от няколко парчета, вмъкнати клинове и т.н. Някога скроените части на носията са се съединявали единствено ръчно, днес се съединяват машинно.

По-голямата ширина на днешните платове дава възможност да се скрои цялата част, напр. гърба на елека,

The **men's costume** consists of a zubun, a white simple cotton shirt, čakšire (pants), belt, šubara (lambskin hat) and socks. Zubun is made of the thin cloth of sandy-white color, decorated with black cotton braids around the rim. It is slightly widening downwards and it is double-breasted, where a belt helps to set it right from the waist below. The belt is a bit wider, red, hand-woven from red wool and can be with black stripes. Čakšire are made of thin black or beige cloth, simple cut, slightly wide at the waist and tapering towards the ankle. Socks are hand-knitted from the wool, black

or beige, simple and decorated with a pattern of 5-10 cm at the top. Šubara is made of lambskin, it is about 20 cm high, pressed in the middle when worn.

It is very important to mention that today's costumes are very different from the former ones, which can only be seen in rare museums.

The shape of the costume is the same as the cut, but the production itself is much different because modern times bring fabrics 1.5 m wide, from which parts of the costume are cut, unlike the former

widths of the cloth, which were up to 50 cm wide, so the parts of the costume that were often composed of several smaller parts, etc. In the past, the parts of the costume were put together strictly by hand, today they are joined by machine.

The bigger width of today's fabrics enables the tailoring of the entire part, for example the back of the vest, sleeves... Time ago, everything had to be made of several parts.

For example, average pants are now



сн. 11

крачолите, ръкавите... Някога всичко е трябвало да бъде от повече части. Например обикновенните панталони сега се изработват от около 1,3 м плат, а някога, поради малката ширина на сукното, са били необходими 5 м. Цървулите, и женските, и мъжките, се правят от кожа, подсилени с гума отдолу, а отгоре се връзват и връзките се омотават няколко пъти около чорапите.

made of about 1.3 m of klašnja (fabric), and before it took about 5 m, due to the narrow width of cloth.

Both women's and men's opanci (footwear) are made of leather, they are reinforced with rubber from below, and they are laced up and the laces are wrapped around the socks a couple of times.

Горна Пчиня

Женската носия от Пчиня спада към най-красивите носии, която в същото време и най-трудна за изработка. Почти всяка част от носията отнема много време да се направи, така че спада и към едни от най-скъпите носии. Състои се от автентична фуста, пояс, риза, елек, забрадка, чорапи и цървули. Фустата на тази носия се нарича „перваз“, има изключително уникални шарки, които се правят при тъкането, а в зависимост от шарката се различават видове фусти: перваз, первазлике, коларке и змиярке. Ширината на плата на фустата е около 80 см и това е и дължината ѝ, когато се облече, а дължината на плата е около 3 м, колкото е и обема на фустата, като се облече. Поясът също е изработен ръчно изтъкан и има автентични шарки. Ризата е от памучен плат, а елекът е от кафява чоха, богато и характерно декориран с черен памучен гайтан. Забрадките се правят от памучен плат или коприна с цветен червен десен, по краищата са допълнително украсени с червени ресни.



сн. 12

Gornja Pčinja

Today, the **women's costume** of Pčinja is one of the most beautiful costumes, which is at the same time the most difficult to make. Almost every part of the costume takes a lot of time to make, so it is one of the most expensive costumes. It consists of an authentic futa, belt, shirt, vest, scarf, socks and opanci (footwear). Futa of this costume is called "pervaz", it has very authentic patterns that are made in the fabric, and depending on the pattern, different futas are called pervaz, pervazlike, kolarke and zmijarke. The width of the weave of futa

is about 80 cm and length of the weave is about 3 m. The belt is also made of hand weaving and has authentic patterns.

The shirt is made of cotton cloth, and the vest is made of brown cloth, richly and specifically decorated with black cotton cord. Scarves are made of floral red pattern of viscose or cotton fabric, decorated at the ends with red fringes. The socks are of hand knitting, with authentic and very complicated patterns, with a lot of colors. As a rule, the Pčinja costume also has rich

Чорапите са ръчно плетени, автентични и много трудни шарки за плетене, с много цветове. По принцип носията от Пчиня има и богат накит за глава и около врата, които се изработват от тънки стъклени мъниста, които се съединяват чрез плетене на една кука.

Мъжката носия е по-проста от женската и има два варианта. Едната е направена от кафява чоха, а другата от така наречената мръсно бяла чоха. Почесто срещан и разпространен е варианта от кафява чоха. Мъжката носия се състои от елек, панталон, чорапи, риза, пояс и калпак. Панталоните и елека са изработени от тънка кафява чоха, елекът е на няколко реда, богато украсен с черни гайтани, прехлупва се и може да има двуредно закопчаване. Поясът е ръчно тъкан, преобладаващият цвят е червен, малко по-широк, в основата си е на ивици в различни цветове. Ризата е изработена от памучен плат с проста кройка. Калпакът е направен от черна агнешка кожа, а при бялата версия калпакът е направен от черна чоха с много автентични шарки. Чорапите са автентични, също като женските, с много шарки на плетивото, разноцветна вълна и дължина до под коляното. Цървулите, и женските, и мъжките, се правят от кожа, подсилени с гума отдолу, а отгоре се връзват с връзки и се омотават няколко пъти около чорапите.

jewelry for the head and around the neck, which is made of thin glass beads that are joined into one whole by crocheting.

Men's costume is simpler than women's, and has two variants. One is made of brown cloth, the other of so-called sandy-white cloth. It is a more common variant than brown. Men's costume consists of a vest, pants, socks, shirt, belt and šubara (lamb-skin hat). Pants and vest are made of thin brown cloth, the vest is richly decorated with black braids, overlapped and can be with two-row buttons. Belt is hand-woven, red predominates, a bit wider, basically with stripes in several colors. The shirt is made of cotton canvas, simply cut. Šubara is of black lamb-skin, and in the white version there is a black cap with very authentic patterns. The socks are



сн. 13

very authentic, as the women's are, with a lot of knitting patterns, of multicolored wool and knee-length. Opanci, both women's and men's are made of leather, reinforced with rubber at the sole, and the top is laced with a laces wrapped around the socks a couple of times.

Понишавие – Стара Планина

Основните елементи се състоят от: риза тип туника, син сукман, контошче, забун, пояс, престилка, както и обувки от телешка кожа. За покриване на главата са характерни шапката „кайца“, бяла кърпа „забрадка“ и зелена „зейтинлияка“, както и „каджавка“. Момичетата и девойките са кръстосвали забрадките под брадата и са ги връзвали на тила, а омъжените и по-възрастни жени са кръстосвали краищата на забрадката и са ги връзвали на възел на темето. През лятото кърпите са се носели само на темето, краищата, кръстосани зад врата са се връзвали под тила, така че средната част на забрадката да пада свободно на гърба.

Ризите се изработват от памучен лен от 1912 година. Около врата деколтето е овално със закопчаване. Краищата на ръкава са обточени с тънка памучна дантела от бял или цветен конец, а долният ръб на ризата с едра памучна дантела. Сукманът е от домашна вал-цувана вълна, непресечен отпред, без ръкави и дълъг до под колената. Носил се е над ризата и с времето станал част от всекидневното облекло. Литакът е горна дреха, изработена от тънък плат, изтъкан от четири нишки, които не се валят и предимно се боядисва в черно. Облича се над ризата, без престилка, но се е опасвал с тънък пояс – „колан“. Забунът е от турска коприна и е започнал да се носи в края на деветнайсти век. Изработван е



сн. 14

Ponišavlje – Stara Planina

The basic elements are: tunic-type shirt, blue cloth, kolija (type of leather vest), zab`n, belt, apron, as well as footwear made of rawhide. For the head, characteristic is cap "kajca", a white scarf "zabratka" and a Turkish-type scarf "zejtinlija" as well as "kadžavka". Younger girls crossed their scarf ends under the chin and tied them at the nape of the neck, and married and older women tied them at the top of the head in a knot. In the summer, scarf covered only the top of the head; the ends, crossed behind the neck, were tied under the nape of the neck so that the middle end of the scarf fell freely behind the back.

Shirts have been made of cotton canvas since 1912. Around the neck is an oval neckline with buttons. The edge of the sleeves is trimmed with a thin lace made of cotton, white thread or colored thread, and the lower edge of the shirt with lace made of cotton, with large pointed tips. Sukno is made of homemade rolled cloth, unslitted at the front, sleeveless and long below the knee. It was worn over a shirt and over time, it became a part of everyday clothes. Litak is an upper garment, made of a thin non-rolled cloth, woven in four threads, and is mostly dyed black. It is worn over shirt, without an apron, but with a narrow belt - "kolan". Zab`n began to be worn at the end of the nineteenth century, and was made from Turkish silk. It was made exclusively by tailors. It belongs to the group of open-type gowns, sleeveless, filled with cotton and

единствено от шивачи. Спада към групата на халатите от отворен тип, без ръкави, ватиран с памук и шит ръчно. Подплатата е от бял памучен плат. Носил се е над дълга риза с престилка. За изработката се използва кадифе в различни цветове: червено, бордо, синьо, тъмносиньо, черно, кафяво или зелено. Престилката се опасва над ризата, а зимата и над забуна или сукмана. С правоъгълна форма е и на кръста завършва с тясна лента, чийто краища служат за връзване. Пояс – „тканица“ се връзва над сукмана или забуна. Тъче се от вълна и е предимно в червен цвят с втъкани тесни ивици. Някога са се носили бели чорапи, а от началото на двайсети век се носят и черни плетени чорапи с вплетени шарки под формата на шарени или едноцветни ивици, цветя, особено рози в ярки цветове. Носили са се цървули от нещавена свинска кожа, връзвани с усукани върви от коноп.

Мъжките носии от началото на двайсети век се състоят от калпак, риза, потури, дълъг елек без ръкави, гуня, кожух, рокля „дрея“, пояс и обувки. В сравнение с женската е много по-проста и с малко декорации.

От края на Първата световна война се носят калпаци с прав връх – „шилявки“. Ризата е изработена от домашно платно, направено от коноп. Право скроена, с широки ръкави и дълга до колената. Потурите или „беневреци“ са ушити от бяло сукно. Състоят се от предна част „предница“, задна част „седло“

sewn by hand. The lining is made of white cotton cloth. It was worn over a long shirt with an apron. Velvet for it is used in various colors: red, burgundy, blue, dark blue, black, brown or green. Apron was worn over shirt, and in winter over zab`n and sukno. It is rectangular in shape and in waist it has a narrow ribbon which ends are used for tying.

Belt - "tkanica" is belted over sukno and zab`n. It is woven from wool and predominantly red in color with woven narrow stripes. In the past, white socks were worn, and from the beginning of the twentieth century, black knitted socks with woven patterns in the form of multicolored or one-color stripes, flowers, especially roses in bright colors. Opanci of non-tanned pigskin were worn, tied with hemp laces.

Men's costume from the beginning of the twentieth century consisted of šubara, shirt, čakšire, long sleeveless vest, gunj, kožuh, robe - "dreja", belt and footwear. Compared to the women's costume, it is much simpler and with little decoration.



сн. 15

Since the end of the First World War, šubara with a straightened top is worn - "šiljavka". Shirt was of homemade canvas made of hemp. Straight in cut, with wide sleeves and knee-length. Čakšire or "benevreći" was sewn from white cloth. It consists of the front part - "prednjak", the back part - "saddle" or "podupina" and the legs. A characteristic way of decorating čakšire, as well as the other parts of the costume, was with black, woolen homemade braid. The edges and

или „подупине“ и крачоли. Характерен начин за декориране на потурите, както и на другите части от носията, е с черни, домашно направени вълнени гайтани. Предимно се обшиват ръбовете и сглобките, съответно шевовете на облеклото и двата отвора в предната част. Дългият бял елек без ръкави обикновено се облича над ризата през лятото, а над „чамадана“ – антерията, през зимата. Шие се от домашно бяло сукно с дължина до под коленете. Когато се носи предните части не се прехлупват, а само се допират. Общото название за дългия бял елек и бенебрека е „белетина“. Широкият вълнен пояс се опасва над „дреята“. Изтъкан е от тъмно червена вълна. Значително по-широк е от женския пояс, от 15 до 20 см.; дължина 3 – 6 м. Над вълнения пояс се запасвало „ремик“, широк кожен колан, който е служил за притягане и събиране на грубите дрехи, а в същото време е предпазвал вълнения пояс да не се разхлаби. Вълнените чорапи са носени до средата на прасците. Днес се плетат черни чорапи с извезани шарки на пръстите и стъпалата, а по-късно и на горния ръб. Селяните сами са правили цървулите от нещавена биволска, телешка или свинска кожа, която са връзвали с върви от козина от коза или куче.

Проф. д-р. Славолjub Узунович

jointings are most usually decorated, and the seams of the garment and both slits on the front. Long white jelek (vest) without sleeves, over the shirt in summer, and over the "čamadan" - robe, in winter, was worn. It was sewn from homemade white cloth, up to below the knee. When worn, the front parts did not overlap but only touched. The collective name for the long white jelek and berveneka is "beletina". The wide woolen belt is belted over the "dreja". It is woven from dark red wool. It is significantly wider than the female belt, 15 - 20 cm; in length 3 - 6 m. Over the woolen belt, "remik" was fastened, a wide leather belt, which was used for tightening the rough clothes, and at the same time kept the woolen belt from loosening. Woolen socks were worn, up to the middle of the calves. Today, black socks are knitted with embroidered patterns on the toes and feet, and later on grlište. The peasants themselves made opanci from untanned calf or pig skin, which they tied with hemp or sackcloth laces.

Prof. d-r Slavoljub Uzunovic

АНАЛИЗ

Териториалният обхват на проучването е Шопски етнокултурен регион (Пернишка и Кюстендилска област) в България и град Ниш и област Нишава в Сърбия. В трансграничния район по поречието на река Струма-България, река Нишава и река Южна Морава-Сърбия, живее население с общи корени, със своя обща характерна културна идентичност, която има своята специфика от двете страни на границата и с това през годините е станала още по-богата и разнообразна. Целта на настоящото изследване е да разкрие приликите и разликите във фолклора на Перник/Кюстендил - България и Ниш-Сърбия.

Събраната информацията се основава на проведени теренни експедиции през лятото на 2020 г., и проучвания, правени до сега от академични институти, университети и различни изследователи от България и Сърбия. При реализацията на проекта не възникнаха затруднения относно проучената информация и материалите, различната им интерпретация на разглежданите близки етнографски два района. Разделянето и интерпретациите на разглежданите теми е само условно. Те представят само скромния, но успешен опит да се въвлекат хората от районите на проекта в един процес на изучаване, съхраняване и разпространение на традиционното културно наследство с цел да се разкрие и опази идентичността на локалната общност с нейните традиции и цялостна културна история и да се обогати тази в музеите и архивите. Този опит е само един от начините да се осигури достойното и мирно бъдеще в трансграничния район между България и Сърбия.

Балканите представляват една многобаграна палитра от разни етноси, културни групи и подгрупи, чието етноложко съдържание е формирано през вековете. България и Сърбия с географското си разположение и с присъщият им культу-

ANALYSIS

The territorial scope of the study is Shopski ethnocultural region (Pernik and Kyustendil districts) in Bulgaria and the city of Nis and Nishava region in Serbia. In the cross-border area along the river Struma – Bulgaria, the river Nishava and the river South Morava – Serbia, there lives a population with common roots, with its common distinctive cultural identity, which has its own specifics on both sides of the border and thus over the years has become even more richer and more diverse. The aim of the present study is to reveal the similarities and differences in the folklore of Pernik/Kyustendil-Bulgaria and Nisava-Serbia.

The information collected is based on field expeditions conducted in the summer of 2020, and research conducted so far by academic institutes, universities and various researchers from Bulgaria and Serbia. During the implementation of the project no difficulties occurred regarding the studied information and materials, their different interpretation of the considered two ethnographic regions. The division and interpretations of the considered topics are only conditional. They represent only the modest but successful attempt to involve people from the project areas in the process of studying, preserving and disseminating the traditional cultural heritage in order to reveal and preserve the identity of the local community with its traditions and overall cultural history and to enrich that in museums and archives. This experience is just a way to ensure a dignified and peaceful future in the cross-border area between Bulgaria and Serbia.

The Balkans are a multi-colored palette of different ethnic groups, cultural groups and subgroups, whose ethnological content has been formed over the centuries. Bulgaria and Serbia with their geographical location and their inherent cultural features, are located in the center of the Balkan Pen-

рен колорит се намират в центъра на Балканския полуостров, в така наречения Балкански културен комплекс, където се наблюдават много близки нюанси на традиционни танци, песни, обичаи, музика и музикални инструменти, срещайки се по целия Балкански полуостров.

Българските и сръбски носии основно се делят на мъжки, женски и детски. Цялостната им композиция, използваните тъкани, накити и бродерии дават ясна представа за живота на българите и сърбите в различните битови, обредни или празнични условия. Нещо повече, в миналото по носията хората са могли да познаят кой от какъв род е, както и от кой край на България или Сърбия е.

Основната част на саяната носия е саята (характерна само за България) – постоянна връхна дреха, с различна дължина на полите и ръкавите. Други неизменни нейни елементи са туникообразна риза, престилка и пояс. Този тип носия е характерна за южните и югозападни области на България.

Сукманената женска носия е най-широко разпространена и в двата разглеждани района. Нейните основни съставни части са сукман, риза, престилка, пояс. Декоративната орнаментика е най-ясно изразена по престилката и деколтето на сукмана.

Българското и сръбско музикално творчество се характеризират с изключителна естетическа стойност и художествени качества. Въпреки множеството изменения, които претърпяват през многовековно си съществуване, то успява да запази своите автентични стил, изразителност и форма, както за България, така и за Сърбия. В народните песни съвместно съществуват поезията, музиката и танцът, обединени в един художествен комплекс върху основата на общия ритъм. В миналото техните автори остават анонимни. Народът е този, който запазва и предава от поколение на поколение тези музикални творби. Днес ситуацията е малко по-различна. Писането на песни е отредено

insula, in the so-called Balkan Cultural Complex, where very close nuances of traditional dances, songs, customs, music and musical instruments are seen, which can be met on the whole Balkan Peninsula.

Bulgarian and Serbian national folk costumes are mainly divided into male, female and children's. Their overall composition, the used textile, accessories and embroideries give a clear idea of the life of the Bulgarians and Serbs in their various everyday, ritual or holiday conditions. Moreover, in the past, people could tell by their costumes which family they belonged to, and from which part of Bulgaria or Serbia they come from.

The main part of the saya costume (typical for Bulgaria only) is the saya – a permanent outer garment, with different lengths of the skirts and sleeves. Other invariable elements are a tunic-like shirt, an apron and a waistband. This type of costume is typical for the southern and southwestern areas of Bulgaria.

The sukman female folk costume is the most widespread in both areas in concern. Its main components are a sukman, a shirt, an apron, a waistband. The decorative ornamentation is most distinguished on the apron and the neckline of the sukman.

Bulgarian and Serbian music are characterized with exceptional aesthetic value and artistic qualities. Despite the many changes it has undergone over the centuries of existence, it has managed to retain its authentic style, expressiveness and form, both for Bulgaria and Serbia. In folk songs, there coexist poetry, music and dance together, united in one artistic complex on the basis of a common rhythm. In the past, their authors remained anonymous. It is the people who preserve and pass over these musical works from generation to generation. Nowadays the situation is a little different. Songwriting is assigned to people who are fully engaged in this activity as songwriters

на хората, изцяло занимаващи се с тази дейност като текстописци и композитори. Много от тези професионалисти, творещи фолклорна музика обаче използват за основа създадените от народа песни. В този смисъл, може да се каже, че народните песни до известна степен произтичат една от друга. Значението на народната песен за българина е изключително голямо.

Танцовият фолклор в разглежданите райони е изключително богат и разнообразен. Историческите, политическите и социално-икономическите условия, при които се развиват през многовековната си история, са успели да оставят своето отражение и върху танцовото изкуство. Основният белег, определящ стила на традиционните танци са разнообразните танцови движения, съсредоточени в краката, както по отношение на ритъм, движения, форма, начин на захващане, така и по отношение на броя танцьори. Стилът и характерът на традиционните хора се определя в зависимост от етнографската област, в която попадат.

За **Шоплука (Пернишко и Кюстендилско)** са характерни отривистите и наситени танцови движения с характерното „натрисането“ в раменете, със ситни стъпки и леки подскоци. Типични за тази етнографска област са провикванията от страна на мъжете по време на народния танц. В тази фолклорна област най-често се играят хора „на леса“, както и „водени“ и „склучени“ хора.

За **Ниш (Понишавски район)** са характерни и запазени обредните игри и хора свързани с Коледа, Сирни Заговезни, Лазарските игри, игрите свързани със Спасовден и измолване на дъжд („Додола“). Както в Шоплука от българска страна, така и тук е характерна играта „на леса за пояс“, но и типичния за тях хват „под ръка“ при смесените танци, (лявата ръка е свита в лакътя и хваната за пояса, а дясната е във хват подръка за другия играч). Характерното хоро „Пешачката“ се среща и в двата района на Кюстендилско и Нишавско.

and composers. However, many of these folk music professionals use as a basis folk songs. In this train of thought, it can be said that to some extent folk songs derive from each other. The significance of the folk song for the Bulgarian is still extremely great.

The dance folklore in the considered areas is extremely rich and diverse. The historical, political and socio-economic conditions under which they have developed over the centuries of their history have managed to leave their mark on the art of dance. The main feature that determines the style of traditional dances are the variety of dance movements, concentrated in the legs, both in terms of rhythm, movements, shape, grip, and in terms of the number of dancers. The style and nature of traditional round dances are determined depending on the ethnographic area in which they fall:

For Shopluka (Pernik and Kyustendil) area very typical are the sharp and intense dance movements with the distinguished “shaking” in the shoulders, with small steps and light jumps. Typical of this ethnographic area are the shouts of men during the folk dance. In this folklore area, the most popular are the round dances “on lessa”, as well as “led” and “circle” dances.

For **Nis (Ponishavski region, Vlasina and Pčinja)** are typical and preserved the ritual games and dances related to Christmas, Sirmi Zagovezni, Lazarus games, games related to Spasov Day and praying for rain (“Dodola”). As in the Shopluk on the Bulgarian side, the dancing technique “on lessa on the belt” is typical here, but also the specific for them grip “at hand” in mixed dances (left arm is folded in the elbow and the hand grip is on other player’s belt, while the right arm is under the other player’s arm). The typical dances “Kukunješ”, “Lile, Lile”, “The Walking Dance”, “Jove”, “Selskoto”, “Rachenica” can be found in both regions of Kyustendil and Nis.

В Шоплука обредните песни са запазили мелодии, изпълнявани при обредите свързани с „Топене на пръстените“ („Василия“) в Самоковско, Софийско и Свогенско, коледуване, Гергьовден, Великден, Спасовденско „кръстоноше“, лазаруване в Софийско и Пернишко, подобни варианти срещаме и в Ниш и Поморавския регион. Анализиранияте песенни видове, стилове на едногласно и двугласно пеене, тяхната структурна и мелодична индивидуалност и характеризиращата ги звучност убедително маркират индивидуалността на фолклорната ни песенна традиция в разглежданите региони от двете страни на българо-сръбската граница. При сърбите се наблюдава загубване на традиционното двугласно пеене, за сметка на популяризирането и развитието на съвременната авторска песен.

Разглеждайки традиционния (песенен, музикален, танцов и обреден) фолклор на Балканите, в частност на България и Сърбия, всеки един от тях притежава собствен стил и характер, но същевременно имат много общи черти и конкретни граници между тях не могат да бъдат поставени. Формирани с течение на хилядолетия, те са се обогатявали и доразвивали и до ден днешен, защото са взаимно свързани и са оказвали влияние помежду си. Или както се казва: „В България – да се наиграеш, в Сърбия – да се напееш, а в Румъния да се насвириш.“

Снимки:

1. 1901г., хоро в с.Сирищник, общ.Ковачевци, обл. Перник, личен архив на Боян Лазов от с.Ковачевци.
2. Зидарско хоро, Държавен архив - гр. Перник.
3. Кюстендилска празнична (сватбена) сая от 1933г. на Олга Аначкова от с.Горни Кортен, Кюстендилско, предоставена от нейния син Милчо Георгиев.
4. Чернодрешна носия, възстановка на празничен костюм на Евтим Миладинов, роден 1879 в с.Пещера, община Земен, предоставена от неговия правнук Стоян Стоянов.
5. Празнична мъжка белодрешна носия (белетини) на Петър Велев, с. Копаница, област Перник, България, наследена от дядо му Велé Веселинов, роден през 1850г.

In Shopluka the ritual songs have preserved the melodies performed during the rites related to Immersing of the rings (“Vasilia”) in Samokov, Sofia and Svoge, Koleduvane, St. George’s Day, Easter, Spassov Day’s “carrying the cross”, Lazarus in Sofia and Pernik region and similar variants can be seen in Nis and Pomoravlje region. The analyzed song types, styles of one-part and two-part singing, their structural and melodic specifics and typical sonority convincingly mark the individuality of our folk song tradition in the areas on both sides of the Bulgarian-Serbian border. For the Serbs, we can notice a loss of the traditional two-part singing, at the expense of the popularization and development of the modern author’s song.

Given the traditional (song, music, dance and ritual) folklore of the Balkans, in particular those in Bulgaria and Serbia, each of them possesses its own style and nature, but at the same time they have a lot of common features and specific boundaries between them cannot be set. Formed over millennia, they have been enriched and further developed to this day because they are interconnected and influenced each other. Or as they say: “In Bulgaria you go to dance, in Serbia - to sing, and in Romania to play music.”

Photos:

1. 1901, round dance in v.Sirishtnik, mun.Kovachevtsi, dist. Pernik, personal archive of Boyan Lazov from Kovachevtsi.
2. Zidarsko round dance, State archive - Pernik.
3. Kyustendil official (wedding) saya from 1933 of Olga Anachkova from v.Gorni Korten, Kyustendil distr., provided by her son Milcho Georchiev.
4. Black-cloth traditional costume, copy of an official costume of Evtim Miladinov, born in 1879 in v.Peshtera, mun. Zemen, provided by his grandson Stoyan Stoyanov.
5. Official male white-cloth costume (beletini) of Petar Veleв from v. Kopanitsa, distr. Pernik, inherited from his grandfather

- Йонева от 1934г., предоставена от внучката ѝ Василка Методиева от Паунковия род, с.Мещица, обл.Перник.
7. Манофил от трънско от 19в., съхраняван във фонда на Регионален исторически музей гр.Перник.
8. Традиционни женски чорапи тип „гълъбета“.
9. Сировар, експонат от Етнографския музей в Белград.
10. Традиционна женска носия от р-на на Власински Хан.
11. Традиционна мъжка носия от р-на на Власински Хан.
12. Традиционна женска носия от област Пчиня.
13. Традиционна мъжка носия от област Пчиня.
14. Традиционна женска носия от област Бела Паланка – Пирот.
15. Традиционна мъжка носия от област Бела Паланка – Пирот.

6. Official Graovo costume (wedding litak) of Zornitsa lonevarom Paunkovi family, v. Meshtitsa, mun. Pernik.
7. Manofil from Trun region from 19 century, collection of Regional Museum of History, Pernik.
8. Traditional female socks „galabeta“.
9. Sirovar, collection of Belgrade Museum of Ethnography.
10. Traditional female costume from Vlasinski Han area.
11. Traditional male costume from Vlasinski Han area.
12. Traditional female costume from Pchinja area.
13. Traditional male costume from Pchinja area.
14. Traditional female costume from Bela Palanka – Pirot area.
15. Traditional male costume from Bela Palanka – Pirot area.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Георгиев, Пантелей – Краище – 2003
2. Захариев, Йордан – Каменица, Кюстендилско – 1935 г.
3. Илиева, Анна – Народни танци от Средно-горието, Издателство: БАН, София, 1978 г.
4. Иванчев, Лозан – Фолклорни хора и танци на песен от Граово, Издателство: Консорциум „Воинко“ София, 2003 г.
5. Йорданов, Леонид – Топонимията на Витоша, С. 1999
6. Качулев, Иван – „Народни музикални инструменти в Западна България – Трънско и Кюстендилско“ – монография, БАН, С. 1961 г., стр. 425 и сл.
7. Кръстева, Нонка – „Кемене ми дрънка“ Народни песни от Граово, Печатница „Кракра“ ООД, София, 1998 г.
8. Ковачев, Георги – Мрака и Радомир, Държавен архив – Перник № 2005
9. Махан, Капел, Списание „Български преглед“ 1893 – 1900 г.
10. Малчев, Росен – Християнски култови среди по горното течение на р. Палакария, Самоковско, /I-ва част – село Алино, Тоше Стаменков Рогачев/, Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „ОНГЪЛ“, С. 2013 г.
11. Мичев, Николай и Коледаров, Петър – Речник за селищата и селищните имена в България 1878-1987, С. 1989 г.
12. Михайлова, Ангелина – „Спомен за песни“ Народни песни от Пернишкия край, Издателство „Сонм“, 1999 г.
13. Михайлова, Ганка. - „Функция на народните носии“, Етнография на България. т. II, БАН, София
14. Петров, Красимир – Български народни танци от средна Западна България, ДИ „Народна просвета“ С., 1990 г.
15. Радев, Ради – Ах тия шопи, Издателство: ЕТ „Експрес Принт“, С. 2003 г.
16. Самоковска кааза
17. Станоева, Мария - Теза: „Етнографско изследване на с. Попово-Софийско“, /24.01.1940 г./
18. Стойн, Елена – „Музикално-фолклорни диалекти в България“, Българска музика № 5, 1969 г.
19. Хаджиниколов, В. – Народната култура в София и софийско, Издателство: ЕИМ при БАН, С. 1984г.
20. Янкулова, Мариана – Народни песни и мелодии от Граово, из „АСТАРТА“, 2009
21. Вестници: *В-к Нов пернишки вестник бр. 2/05.01.1994 г., с. 4, „Христо Попконстантинов: Облеклото в Граово“, Автор: Симеон Мильов *В-к Нов пернишки вестник бр. 18/27.01.1994 г., с. 4, „Христо Попконстантинов: Песни що пеят на седенки и тлаки“, Автор: Симеон Мильов
1. Зечевић, С. (1973). Елементи наше митологије у народним обредима уз игру. Радови V. Зеница: Издања музеја града Зенице.
2. Zdravković, D. i Todorović, D. (2012). Kalavešnice in Radovnica. In: Religion, Religious and Folk Customs on the Border, edited by Dragoljub B. Đorđević, Danijela Gavrilović and Dragan Todorović. Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion, 201-212.
3. Јанковић, Д и Јанковић, Љ. (1937). Народне игре II. Београд: Просвета.
4. Јанковић, Д и Јанковић, Љ. (1949). Народне игре V. Београд: Просвета.
5. Костић, Р. и Узуновић, С. (2013). Плес. Ниш: Факултет спорта и физичког васпитања.
6. Николић, Р. (1912). Крајиште и Власина, антропогеографска проучавања. Београд: Етнографски зборник, књ. XVIII.
7. Стојановић, Б. и Ђирић, А. (2016). Шоплук. Народне игре и песме околине Пирота и Димитровграда. Пирот: СИА.
8. Трифуноски, Ј. (1954). Горња Пчиња. Годишен зборник на филозофскиот факултет на универзитетот во Скопје, кн. 7(2).
9. Узуновић, С. и Петровић, В. (2014). Лазарице, обредна игра Цакановчана. У СИРОВО – БОРОВО, социолошка генеза прешевског Цакановца, Ђорђевић, Д., Узуновић, С., и Петровић, В. Ниш: Машински факултет, 147-163.



Тази фолклорна книга е направена с подкрепата на Европейския съюз, чрез Програмата за трансгранично сътрудничество Interreg-ИПП България - Сърбия 2014-2020, ССИ No 2014TC1615CB007. Съдържанието на книгата е отговорност единствено на Асоциация за културно, стопанско, евристично и лингвистично сътрудничество - България и Студентски културен център - Ниш, Сърбия и по никакъв начин не трябва да се възприема като израз на становището на Европейския съюз или на Управляващия орган на Програмата.



This folklore book has been produced with the assistance of the European Union through the Interreg-IPACBC Bulgaria - Serbia Programme, CCI No 2014TC1615CB007. The contents of this publication are the sole responsibility of Association for Cultural, Economic, Heuristic and Linguistic Cooperation - Bulgaria and Students' Cultural Center - Nis, Serbia and can in no way be taken to reflect the views of the European Union or the Managing Authority of the Programme.

